

Uio • Universitetet i Oslo

Mye mer enn 'støv på hjernen':

En analyse av kunnskapen, interessene og institusjonene som skapte den profesjonelle husmoren i Norge.

Marie Larsen Berdahl

Masteroppgave i historie
30 studiepoeng

Institutt for Arkeologi, Konservering og Historie
Det Humanistiske fakultet
Universitetet i Oslo

Vår 2021

Forord

Jeg vil først og fremst takke mamma, som har delt med meg den kunnskapen hun selv lærte på Levanger husmorskole. Hadde det ikke vært for henne hadde jeg nok ikke skrevet om norske husmødres kunnskapsfelt.

Videre vil jeg takke Eirinn Larsen for veldig god veiledning gjennom det siste året, og for å ha introdusert meg for Statens lærerinneskole i husstell. Eirinn har gjort overkommelig å skrive en oppgave på relativt kort tid.

Til slutt vil jeg takke mine gode studievenner gjennom 5 år, Kalmarunionen, og alt det morsomme vi har fått til. Jeg vil også takke Marius som har hjulpet meg, støttet meg, og generelt gjort livet bedre.

Oslo, våren 2021

Marie Larsen Berdahl

Sammendrag

Denne oppgaven tar utgangspunkt i husmorideologien som var dominerende på 1950-tallet, og hvordan denne var med på å skape en profesjonalisert husmor. For å forstå hvordan 1950-tallet ble husmorens gullalder må man derimot gå tilbake i tid, og se hvordan husmorideologien ble etablert. I denne oppgaven tar jeg for meg utviklingen av det fagliggjorte husstellet fra ca. 1850 til 1925. I oppgavens kjerne står Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk, etablert i 1909, og hvor lærerinner til landets husmorskoler ble utdannet. Men hvem var det som jobbet for at skolen skulle bli etablert, og hvorfor?

Gjennom å se på avisartikler, brev og Stortingsproposisjoner har jeg sett på hvordan ulike private foreninger, slik som Norges Vel og Norske Kvinders Nationalraad, la press på staten for å få i stand en tidsmessig husstellærerinneutdanning. Dette har da ført meg videre til å se på statens rolle i etableringen og driften av utdanningsinstitusjoner, og hvordan dette påvirket Statens lærerinneskole i husstell.

Til slutt har jeg tatt et dypdykk i arkivet fra Statens lærerinneskole i husstell. Her har jeg dratt frem skolens arbeidsjournaler som ga et innblikk i hva som ble undervist ved skolen, hvordan undervisningen ble holdt, og hvordan denne endret seg over de første 15 årene skolen var i drift. Slik har jeg kunnet argumentere for hva som inngikk i den profesjonelle husmorens multidisiplinære kunnskapsfelt.

Innhold

Kapittel 1 – Innledning	1
Tidligere forskning	2
Problemstilling.....	3
Teori og metode.....	4
Kilder.....	5
Oppgavens struktur.....	6
Kapittel 2 –Husstell blir et eget fag.....	8
«De forskjellige Grene af Husholdningen»	9
De første husmorskolene	12
Økende offentlig engasjement for husstellundervisningen	14
Fra private til statlige lærerinneskoler i husstell.....	16
«Den Parlamentariske Landbrukskommisjon» hever husmødrenes utdanning.....	17
En offentlig lærerinneskole i husstell	20
Konklusjon.....	25
Kapittel 3 – Statens lærerinneskole i husstell	26
Stabekk slott bygges om	27
«En virkelig høiskole».....	29
Husstellundervisningens grunnprinsipper: praksis og teori.....	31
Mye mer enn ‘støv på hjernen’	33
Nøysomhet gjennom god ressursutnyttelse	36
Barnestell, kjemi, kostlære og elektrisitet	39
Konklusjon.....	43
Konklusjon.....	45
Epilog – Hvordan bruke masteroppgaven i undervisningssammenheng	47
Kildeliste.....	55
Litteraturliste.....	60

Kapittel 1 – Innledning

Helt siden jeg tok innføringsemnet i nyere norsk historie har jeg vært fascinert over hvor sentral samfunnsrolle husmødre ble gitt fra begynnelsen av 1900-tallet, og de neste 60 årene. I et samfunn hvor ideer som rasjonalisering og modernisering ble etterstrebet var kvinnens rolle i hjemmet en viktig brikke for å sikre en velfungerende økonomi og samfunn. Kravet om at norske husmødre trengte utdanning kom derimot alt på midten av 1800-tallet, da den husholdsbaserte økonomien fremdeles rådet grunnen i Norge og de langt fleste livnærte seg av jordbruk og fiske. I 1865 ble den første husmorskolen etablert i Norge av Minna Wetlesen og hennes ektemann, og flere skoler fulgte på i tiårene som fulgte. Disse var primært i privat regi av organisasjoner som Det Kongelige Selskap for Norges Vel og Norske Kvinders Nationalråd. Imidlertid var de privatdrevne husmor- og husstellskolene både dyre i drift og med liten kapasitet til å ta imot unge kvinner som gjennom opplæring i husstell skulle kunne virke til det beste for hus og heim. Det gjorde at staten i økende grad ble engasjert i husstellsaken. Ikke minst oppgaven med å utdanne skikkede lærerinner til det økende antallet husstell- og husmorskoler, kom til å bli et statsanliggende.¹ Og i januar 1909 kunne Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk åpne dørene til sitt første kull med studenter på sine da to linjer, husstell-lærerinner og skolekjøkkenlærerinner.²

Jeg skal i denne masteroppgaven undersøke den utdanningen husstell-lærerinner fikk med blick for den kunnskapen som lå i bunn for skolene de gikk på, og hvordan denne bygget på tidligere kodifiseringer av husmorens praktiske funksjoner og oppgaver men også nye krav og diskusjoner på tidlig 1900-tall. Det var dette husstell-lærerinnene skulle undervise i landets mange husmorskoler med mål om å gi norske husmødre kunnskapen de behøvde for å drive en husholdning på moderne og riktig vis. Jeg vil argumentere for at disse lærerinnene, og ikke minst skolen som utdannet dem, i stor grad var med på å legge til rette for at 1950- og 60-tallet i ettertiden er blitt kjent som husmor-tiden. Dette var en tid kjennetegnet av at flertallet av kvinner over 15 år var registrert som husmødre i befolkningsundersøkelsen,³ og norsk forbrukerforskning var rettet inn mot husmoren. I tillegg la etterkrigstidens velferdsstat til rette for at husstell skulle bli anerkjent som et yrke ved å innføre velferdsordninger som husmorvikar og husmorferie. Samtidig skal jeg ikke følge utviklingen helt opp til denne tiden, men nøye meg med å se på tiden 1850-1925.

¹ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem* (Oslo: Landbruksdep., 1959), 19–21

² Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem* (Oslo: Landbruksdep., 1959), 69

³ Melby, "Husmortid. 1900-1950", 263

Tidligere forskning

I dag blir gjerne husmorens gullalder satt til 1950-tallet, og dette er også det tiåret de aller fleste tenker på når husmoren blir nevnt. De ser kanskje for seg en kvinne i kjole, med høye hæler og velstelt hår, i kledd et hvitt forkle i det hun setter en flott middag på bordet samtidig som hennes ektemann kommer inn døren etter en lang arbeidsdag. Dette var den ideale husmoren, og et praktfullt eksempel på hva en norsk kvinne skulle etterstrebe. Du har sikkert sett henne i gamle filmer, tidsskrifter, med mer, og for 60 år siden var hun en konstant påminnelse for norske kvinner om at vasken burde ha vært hvitere, og søndagssteiken kunne ha vært saftigere. Den profesjonelle husmora er også blitt studert av etnologer og historikere. Hilde Danielsen har i sitt kapittel, *Den kjønnsdelte arbeidsdagen*, i *Norsk likestillingshistorie 1814-2013*, kommentert på hvordan husmoren kunne sies å være et resultat av det store hamskiftet. For, mens mannen forlot hjemmet til fordel for lønnsarbeid, ble husmoren igjen hjemme. Landets husmødre ønsket derimot ikke å forbli mannens biperson, og Danielsen trekker frem både husmorutdanning og Husmorforbundets arbeid når hun argumenterer for profesjonaliseringen av husmoren.⁴ Anne Marit Myrstad har på sin side sett på husmødre gjennom en studie av husmorfilmene som kom ut på 1950-tallet. Den profesjonelle husmoren var familiens forbruker, og det var derfor henne film og reklame rettet seg mot.⁵ En annen som har skrevet en del om norske husmødre er Gro Hagemann, og i hennes artikkel, *Kjøkkenet som samfunnsprosjekt*, i *Tidsskrift for kjønnsforskning* har hun sett på hvordan utviklingen av det moderne kjøkkenet var med på å profesjonalisere husmoren.⁶

Det er forsket og skrevet en del om profesjonaliseringen av husmorrollen og -yrket, både i Norge og i andre land. Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk er det derimot få som har skrevet om. Skolen blir ofte nevnt når andre historikere skriver om profesjonaliseringen av husmødre, uten at de skriver dypere om skolens aktivitet og historie. En som derimot har skrevet om Statens Lærerinneskole i Husstell på Stabekk er Jo Tenfjord i boken, *I arbeid for Norges hjem: Statens lærerskole i husstell, Stabekk, 1909-1959: trekk fra hustelloplæringens utvikling i Norge*. Dette er en institusjonshistorie av Landbruksdepartementet i 1959, og var ment til å markere skolens 50-årsjubileum. Sånn sett mangler Tenfjords bok det analytiske aspektet, og er i stedet mer fortellende. Man kan, derimot, si at Tenfjord allerede i 1959 å ha benyttet seg av kunnskapshistorie, dog muligens uten å ha det som sin intensjon, ved at han skriver om en kunnskapsinstitusjon og de aktørene som sto bak etableringen av skolen. Boken har vært en god

⁴ Danielsen, «Den kjønnsdelte arbeidsdagen,» 228, 246-250

⁵ Myrstad, *Husmora I fokus*, (Oslo: Tapir, 2012), 14-15

⁶ Hagemann, «Kjøkkenet som samfunnsprosjekt»

ledetråd for å se på utviklingen av den profesjonaliserte husmoren, da den strekker seg fra midten av 1800-tallet og frem til 1959. I mitt arbeid vil jeg gjøre en dypere analyse av de kildene som både Tenfjord og jeg har tatt utgangspunkt i.

En som har skrevet en mer analytisk bok om husstell-utdanning på et høyere utdanningsnivå er Linda Marie Fritschner som i 1973 skrev en doktorgradsavhandling om husstellundervisning ved ulike høyskoler og universitet i USA. Hun ser både på årsakene til at slike utdanningsløp ble etablert og om hun kan se regionale forskjeller ved å sammenligne øst, sør, vest og Midtvesten. For meg har det så vært nyttig kunne sammenligne mine funn med hennes, samt finne inspirasjon hos henne for hva det er jeg kan se etter. Fritschner benytter seg av to perspektiver når hun skal se på husstellutdanningen i USA, hvordan den utviklet seg og hvorfor, og det er *technical-function* og *conflict* teorier. Den første teorien går ut på at utdanning er preget av behovet for arbeidere med et spesifikt kunnskapsfelt, og slik vil husstellutdanning vokse frem fordi man trenger husmødre med konkrete egenskaper. Konflikteorien går ut på at utdanning er med på å forsterke hierarkiet mellom eliten og de under eliten, samt forsikre at eliten beholder kontrollen.⁷ Når det så kommer til husstellutdanning kan konflikteorien belyse blant annet hvordan fokuset på husstell skulle redusere ønsket om kvinnelig stemmerett og likestilling.⁸

Problemstilling

Gjennom det som har blitt skrevet om husmødre får vi vite at vi bør være stolte over våre mødre og bestemødre som jobbet likeså hardt i hjemmet som far og bestefar jobbet utenfor. Samtidig er det viktig å anerkjenne at norske kvinner ble tvunget tilbake til et tradisjonelt kjønnsmonster slik at Norge kunne vokse frem som en velferdsstat. Man kan derimot ikke forstå 1950- og 60-tallet som husmortid uten å se det i lys av det som foregikk i siste halvdel av 1800-tallet og i begynnelsen av 1900-tallet, av tiltak for å profesjonalisere og modernisere husmorrollen. Dette er spørsmålene som oppgaven søker å besvare gjennom en studie av nettopp oppbyggingen av husstellutanningen i Norge i tiårene før og etter 1900. *Hva utgjorde det kunnskapsmessige grunnlaget for den profesjonaliserte husmora i perioden 1850-1925, hvem bestemte og bidro til å kodifisere det husmoren måtte kunne? Og hvilken betydning fikk staten gjennom etableringen av Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk for den videre fagliggjørngen av husstellet i Norge på begynnelsen på 1900-tallet?*

⁷ Fritschner, *Rise and Fall of Home Economics*, (Davis: University of California, 1973), 7-8

⁸ Fritschner, *Rise and Fall of Home Economics*, (Davis: University of California, 1973), 19

Teori og metode

Kunnskapshistorie er et relativt nytt felt innenfor historiefaget, men som bygger delvis på den tidligere «nye» kulturhistorien og perspektiver fra filosofer som Michel Foucault. I boken *Histories of knowledge in postwar Scandinavia* viser redaktørene Johan Östling, Niklas Olsen og David Larsson Heidenblad til at kunnskap er sentralt i ethvert samfunn, og at en ved å undersøke et samfunns kunnskapssyn og grunnlag kan fortolke fortiden på nye måter. Dette er blant annet fordi kunnskapshistorien operer med et kunnskapsbegrep som peker utover det som tidligere er blitt omtalt som, eller definert som (vitenskapelig) kunnskap.⁹ Det vil si at kunnskapshistorien i motsetningen til vitenskapshistorien operer med et vidt kunnskapsbegrep, og gjør det til sin oppgave å undersøke hva som til enhver tid var gyldig og viktig kunnskap å utvikle, undervise i eller dyrke. I en oppgave som min, er dette viktig. Det er både kodifiseringen av husmødrenes kunnskap denne oppgaven handler om, og hvordan staten gjennom Statens lærerinneskole i husstell bidro til å utvikle og spre denne gjennom de nye behov og diskusjoner som 1900-tallet bragte med seg. Östling og Heidenblad skriver om *sirkulasjon* av kunnskap, og at dette er både et nyttig analytisk og metodologisk (be)grep for å kunne undersøke hvordan kunnskap ikke bare ble etablert, men videreformidles og derigjennom omformes i tråd med nye krav og kontekster.¹⁰ Ideen om sirkulasjon var noe som virkelig trakk meg til kunnskapshistorie som et analytiske perspektiv. Jeg har så benyttet meg av sirkulasjon for å vise hvordan kunnskapen om husstell gikk fra å være en taus kunnskap til å bli tematisert, og videre kodifisert fag og omformet i tråd med nye behov.

I tillegg legger kunnskapshistorie stor vekt på institusjoner, aktører og ambisjoner. Jeg har valgt å følge etableringen av ulike kunnskapsinstitusjoner, hvor sirkulasjonen av kunnskap fant sted, fra private landhusholdningsskoler og frem til Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk. Av kunnskapsaktører regner man de som var med på å skape, sirkulere og politisere kunnskap. Her har jeg både å se på lærerinnene og elevene ved Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk, som var ansvarlige for sirkuleringen og den videre fagliggjøringen av husstellfaget, og de ulike offentlige personene som jobbet for etableringen av en lærerinneutdanning i husstell. Dette gjelder spesielt medlemmene av *Norske Kvinders Nationalråd* og *Norges Vel*, og hvor flere jobbet iherdig for profesjonaliseringen av husmødre gjennom en tidsmessig utdanning. Den siste store kunnskapsaktøren når man skriver om Statens lærerinneskole i husstell, er nettopp staten, og dens innvirkning på profesjonaliseringen av den norske husmoren. Det siste begrepet, ambisjoner (aspirations), viser til drivkraftene bak aktørenes handlinger, og

⁹ Östling og Larsson Heidenblad, *Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia*, (London: Routledge, 2020), 2

¹⁰ Östling og Larsson Heidenblad, *Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia*, (London: Routledge, 2020), 3

er gjerne basert i et ønske om enten å oppholde eller endre tidligere praksis. Det blir her altså snakk om hva som var motivasjonen til de ulike aktørene, og dette har vært et nyttig verktøy i mitt arbeid med å forstå de ulike aktørenes handlinger.¹¹

Östling et al. ser kunnskapshistorie som et godt alternativ til velferdsperspektivet når man skal se på etterkrigstiden i Skandinavia, spesielt med tanke på statens økende innflytelse i samfunnet.¹² Dette gir assosiasjoner til Rune Slagstad og hans begrep, *venstrestaten*. Her mener Slagstad perioden mellom embetsmannsstaten og velferdsstaten, som nettopp er den perioden jeg befinner meg i. Venstrestaten beskriver så statens økende innflytelse over ulike institusjoner som tidligere hadde vært private, og her er utdanning et godt eksempel. Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk var en slik institusjon, og som i statens navn ga opplysning til folket.¹³ Jeg kan her trekke paralleller til Östling et al. og knytte sammen kunnskapshistorie med ideen om venstrestaten.

Skal man skrive om husmødre og husstell kommer man ikke utenom kjønns historie. Kari Melby er en av de som har skrevet om norske husmødre, og hun legger vekt på hvordan husmorrollen var sterkt preget av et kjønnskomplementært mønster. Dette betyr at kvinner og menns sosiale oppgaver nettopp ble bestemt og omtalt med referanse til deres fysiske kjønn. Med fremveksten av en moderne markedsøkonomi, preget av et økende skille mellom hushold og arbeid, ble forståelsen av arbeid og kjønn kraftig endret. Mennenes oppgave ble å forsørge kone og barn gjennom lønnsarbeid utenfor hjemmet, mens kvinnes oppgave ble å stå for det reproduktive og ubetalte arbeidet hjemmet.¹⁴ Husstellfaget ble derimot til i overgangen mellom disse to økonomiske systemene, noe som ble veldig tydelig for hvilke fag som det senere skulle undervises i på Statens lærerinneskole i husstell. Denne skolen skulle utdanne lærerinner til både landshusholdningsskolene som utdannet husmødre til landbruket, og til husmorskolene myntet på husmødrene for byhusholdningene. Når man så skal skrive om fagliggjøringen av husstellet på slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet, er det derfor naturlig å ha blick for begge disse kontekstene. Grunnen er at begge – land og by – skulle bli bestemmende for den kunnskapsbasen som den profesjonaliserte husmoren hvilket på.

Kilder

Statens lærerinneskole i husstell var i drift i nesten 80 år og har følgelig etterlatt seg et omfattende arkiv som nå oppbevares på Riksarkivet. Nærmere 50 hyllemeter husstellhistorie

¹¹ Östling og Larsson Heidenblad, *Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia*, (London: Routledge, 2020), 7-8

¹² Östling og Larsson Heidenblad, *Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia*, (London: Routledge, 2020), 4-5

¹³ Slagstad, «Pedagogikkens vekst – og fall?», 283-285

¹⁴ Melby, «Husmortid», 257

ligger gjemt under bakken ved Sognsvann. Jeg har derfor vært nødt til å systematisk skjære ned og avgrense hva jeg ønsket å se på. Jeg endte opp med å kun benytte meg av arbeidsjournalene som ble skrevet ved skolen. Her har jeg valgt de to første arbeidsjournalene, arbeidsjournal I (1910-1917) og arbeidsjournal II (1917-1925). Disse gir en detaljert innføringene i årshjulet ved avdeling A, husstellærerinneavdelingen, ved skolen. I tillegg har jeg benyttet meg av kokebøker og andre lærebøker brukt i opplæringen av husmødre i Norge siden siste del av 1800tallet, og senere ved Statens lærerinneskole i husstell. Det er disse kildene som så har gitt meg en oversikt over hva som ble sett på som essensiell kunnskap for en husmor og derav også husstellærerinner å ha. Det er også disse kildene som har gitt meg et grunnlag til å si at husstellet både ble fagliggjort og profesjonalisert, men også hvordan det ble modifisert og endret i tråd med krav, diskusjoner og kontekster. For å gi meg et grunnlag til å vurdere statens rolle i dette har jeg benyttet meg av flere Stortingsmeldinger og Stortingsproposisjoner som omhandlet etableringen av Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk. For å sette disse i en større kontekst, og samtidig belyse de ulike aktørene som jobbet iherdig for å få en høyere utdanning for lærerinner i husstell, har jeg i tillegg tatt med ulike avisartikler og brev som adresserer saken. Her har spesielt *Nylænde*, Norsk Kvinnesaksforenings tidsskrift, blitt flittig brukt, da flere av NKF's medlemmer var store forkjempere for etableringen av skolen på Stabekk.

Oppgavens struktur

Jeg vil hovedsakelig se på to sider, eller aspekter ved denne skolen. Det første er skolens etablering i 1909, og debatten i forkant, med vekt på hvem som talte for danningen av en slik institusjon, og hvorfor. Her er jeg spesielt interessert i å se på hvilke impulser som ville påvirke fagliggjøringen av husstell og hvor disse kom fra, om det så var privatpersoner, foreninger eller staten. Dette kapittelets oppbygning tar utgangspunkt i den økte fagliggjøringen i husstell og begynner med de første lærebøkene i husstell, for så å gå videre til opprettelsen av private husholdningsskoler, før det kulminerer med opprettelsen av Statens lærerinneskole i husstell. Tidsaspektet for dette kapittelet vil være ca. 1850 til 1909, altså opprettelsen av skolen.

Det andre er den kunnskapen som lå til grunn for utdanningen som ble gitt ved skolen. Hva ble undervist, hvordan ble det gjort, og hvorfor? Det er i dette kapittelet at jeg har sett på arbeidsjournalene ved Statens lærerinneskole i husstell, og som har vært grunnlaget for mitt argument om hva som inngikk i det fagliggjorte husstellet. For å få et bedre innblikk i hvordan husstellærerinnenenes kunnskapsfelt endret seg over tid i samsvar med samfunnet rundt, samt skolen og statens virke i profesjonaliseringen av husmorrollen i Norge, har jeg

valgt å samle meg om tidsrommet 1910 til 1924, dvs. altså fra skolens første virkeår og inn i mellomkrigstiden.

Kapittel 2 –Husstell blir et eget fag

Den 10. januar 1909 åpnet Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk dørene for sitt første kull med elever. Skolen var lokalisert i «et prægtig lokale i det gamle ‘Stabøk slot’. Kjøkkenet, som er styrets kjælebarn, udstyres saa tidsmæssig, solid og smagfuldt som mulig. Her blir intet sparet.»¹⁵ Skolen fikk i oppgave å utdanne lærerinner til landets husmorskoler, i tillegg til å virke som en ordinær husmorskole for unge kvinner i området. I tillegg skulle skolen fungere som en arena for å videreutvikle det multidisiplinære husstellet, hvor matstell og kjemi gikk hånd i hånd. Som en kunnskapsinstitusjon spilte skolen en sentral rolle i profesjonaliseringen av husmorrollen ved å vitenskapeliggjøre husstellarbeidet. For å forstå denne skolen i det prektige Stabekk slott, må vi gå tilbake til tiden før skolen ble etablert. Fra midten av 1800-tallet skulle husmødrenes arbeid i hjemmet bli kodifisert og gjort til en kunnskap som kunne både læres bort og tilegnes gjennom teoretisk og praktisk undervisning. Hvordan begynte fagliggjøringen av husstellet, og hvem var de aktive kunnskapsaktørene innenfor husstellfaget før lærerinneskolen på Stabekk åpnet dørene? Og hva gjorde husstell til et statlig ansvarsområde?

Dette er alle sentrale spørsmål i dette kapitlet. I analysen vil jeg spesielt trekke veksel på Rune Slagstads begrep venstrestaten for å fange ikke bare det norske og skandinaviske samfunnet i overgangen fra den liberale 1800-tallsstaten og etterkrigstidens mer altomfattende sosialdemokratiske orden. Venstrestaten bar preg av et demokratisk-pedagogisk kunnskapsregime, og hvor folkedannelse sto sentralt.¹⁶ I tillegg ser Slagstad skolen som den bærende søylen i det skandinaviske moderniseringsprosjektet som ledet opp mot dannelsen av den senere velferdsstaten.¹⁷ Gjennom å benytte meg av venstrestatens engasjement for utdanning som en institusjon for danning og modernisering, vil jeg argumentere for at statens økende interesse for utdannelsen av husstelllærerinner var et uttrykk for nettopp skolens sentrale plass i statens folkedanningsprosjekt fra begynnelsen av 1900-tallet.

For å få en forståelse for hvor viktig husstellundervisningen ble i Norge, skal vi også se på hvordan husstellundervisningen artet seg i USA rundt midten av 1800-tallet. Linda Marie Fritschner har skrevet om fremveksten av «home economics», et fagfelt og utdanningsretning på høyskolenivå myntet på kvinner, og hvordan denne blant annet varierte sterkt stater og regioner imellom. Fritschner viser her hvordan *home economics*-utdannelsen ble brukt for å stanse unge kvinners flukt fra landsbygda til fordel for det fristende bylivet, og derav som en

¹⁵ Nylænde, «Statens lærerindeskole i husstell», 12

¹⁶ Slagstad, «Pedagogikkens vekst – og fall?», 283-285

¹⁷ Slagstad, «Pedagogikkens vekst – og fall?», 283

motvekt til kvinnesakskvinnenes ønske om emansipasjon.¹⁸ De som var forkjempere for husstellutdannelse var sånn sett med på å forsterke det kjønnskomplementære mønsteret hvor kvinnene skulle stå for reproduksjon i hjemmet, og mannen produksjonen ute. Hvordan relaterte husstellundervisningen i Norge seg til diskusjonen om kvinners stilling?

«De forskjellige Grene af Husholdningen»

I 1845 kom den første læreboken i husstell ifølge Jo Tenfjord, forfatteren av boken om Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk.¹⁹ Boken han siktet til het *Lærebog i de forskjellige Grene af Huusholdningen* og var skrevet av Hanna Winsnes, en prestekone fra Vang i Hedmark.²⁰ I min besiktigelse av denne merket jeg meg særlig forordet. Her forklarte Winsnes nemlig hvordan boken skulle kunne gi en kort og enkel oversikt over en husmors oppgaver i hjemmet, noe hun beklaget seg over at tidligere kokebøker ikke gjorde. Hennes håp var at denne læreboken skulle bane vei for fagliggjøringen av husstellet, og at flere lignende bøker ville bli skrevet. Winsnes hadde her funnet en mangel i marked og ergret seg i bokens forord over at kvinner ikke ble tilbudt de samme hjelpemidlene som menn når det kom til deres arbeidsoppgaver. 60 år før Statens lærerinneskole i husstell ble opprettet setter Winsnes altså en finger på statens manglende ivaretagelse av kvinners eller husmorens utdanning. Denne boken gjør at Hanna Winsnes gjerne ses som en av de første kunnskapsaktørene innenfor husstellfaget i Norge. Som prestekone hadde hun ressurser som ikke var forunt andre husmødre, og gjennom reiser over hele landet fikk hun mulighet til å samle inn råd og erfaringer fra andre som hun nå ville dele i form av en liten bok.²¹

For å få innblikk i hva Winsnes anså som essensiell kunnskap for en husmor kan man begynne allerede i forordet av boken. For henne var det viktig at en husmor kjente til alle ledd av husstellet, og de «der høre til en tjenestepiges og ikke til en huusmoders forretninger» for «dersom huusmoderen ikke selv forstaar de ting, hun skal befale sine undergivne at udføre, saa ordinerer hun slet, taber i deres agtelse og bliver often bedragen.»²² Winsnes understreket slik viktigheten av å være en lærd husmor, ikke bare så man selv kunne utføre husstellet, men for å kunne hevde seg som en god og skikket husmor. Denne fagliggjøringen av husstellet gir et innblikk i hvordan kunnskap skulle øke husmorens stilling i hjemmet, og gi henne en egen

¹⁸ Fritschner, *Rise and Fall of Home Economics*, (Davis: University of California, 1973), 43-46

¹⁹ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem* (Oslo: Landbruksdep., 1959), 11

²⁰ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem* (Oslo: Landbruksdep., 1959), 11

²¹ Winsnes, *Lærebog*, (Kristiania: C.A. Wulfsberg, 1845), fortale

²² Winsnes, *Lærebog*, (Kristiania: C.A. Wulfsberg, 1845), fortale

følelse av stolthet. Men viktigere er at det også gir innsikt i *hva* denne kunnskapen besto i, eller var basert på.

Læreboken til Wisnes var inndelt i kapitler som dekket ulike arbeidsoppgaver innenfor husstell og husholdning som *huusholdningens indretning, slagting, inndeling af tiden, vaskning, huusraad for kreaturenes sygdomme*, som var enkle råd for å lindre dyrenes sykdom i en hast med artikler man gjerne hadde hjemme, *havedyrkning, madlavning, forskjellige tings opbevaring og blandede bemærkninger*.²³ Disse kapitlene fulgte en funksjonell inndeling av husmorens oppgaver i husholdningen på gårder som hennes egen, prestegården,. Dette skulle bli den kunnskapsmessige stammen i de senere landhusholdningsskolene, men delvis også husmorskolene og på Statens lærerinneskole i husstell. Denne funksjonelle inndelingen etter husmorens arbeidsoppgaver og virke var slående lik den fagliggjøringen som foregikk på samme tid innenfor forretningsliv og handel ifølge historiker Eirinn Larsen.²⁴ Dette skulle bidra til formingen av 1900-tallets profesjonssamfunn om på ulike måter. For der husmorskolene skulle gi og stryke husmødrenes profesjonsidentitet, var det den profesjonelle næringslivsmannen handelsskolene og den senere høyere handelsutdanningen skulle bidra med å skape.

Hanna Winsnes' bok om husstellfaget var i all hovedsak basert på husmødres erfaringer og kunnskap ervervet i husholdet, og ført videre fra mor til datter, slik som hvilken tresort man burde fyre med når man skulle bake grovbrød i en bakerovn.²⁵ Tidligere hadde de sosiale praksisene vært muntlig tradering fra generasjon til generasjon, men nå ble disse skrevet ned og samlet i en lærebok. Dette var altså en begynnende kodifikasjon av hva som tidligere hadde vært en taus kunnskap og overført fra generasjon til den neste. Med Winsnes kokebok begynte derfor så smått profesjonaliseringen av husmoren gjennom bokens oppdeling og innføring i husmorens oppgaver og funksjoner. Og Winsnes' ønske om at flere skulle skrive lærebøker i husstell viste seg å bære frukter.

Fra midten av 1800-tallet kom det nye impulser fra utlandet til Norge om å se husstell i lys av den fremvoksende naturvitenskapen. Dr.Med. H. Klenckes bok *Chemisk Koge- og Husholdningsbog: almenfattelige Forskrifter for at tilberede og opbevare Næringsmidlerne i Overeenstemmelse med Naturlovenes Grundsætninger. Med et Tillæg: Sygekjøkkenet* ble

²³ Winsnes, *Lærebog*, (Kristiania: C.A. Wulfsberg, 1845), 3, 39, 88, 96, 139, 392, 403

²⁴ Her har Eirinn Larsen forsket på ulike grener av handelsutdanning; «The Masculine Foundation of Business Education: France and Norway in Comparison (1870s-1940s)» *Entreprises et histoire*, 2011/4 n° 65, p. 24-42. DOI : 10.3917/eh.065.0024; «Selvgjorte kvinner - Kjønn, entreprenørskap og næringsliv rundt 1900» i *Heimen*, ISSN 0017-9841, bind 49, 2012, side 127-144

²⁵ Winsnes, *Lærebog*, (Kristiania: C.A. Wulfsberg, 1845), 5

oversatt fra tysk til norsk i 1859. I forordet skrev Klencke om hvordan ulike yrkesgrupper var bevisste de naturkrefter som de bruker i sitt arbeid, men at det samme ikke kunne sies om kjøkkenet. «Thi Kogning og Stegning, Bagning og Sylting, Salting og Opbevaring af Fødemidler bør ligesaavist udføres i Overnsstemmelse med Chemiens Regler og Love».²⁶ Denne vitenskapeliggjøringen av husstellet forsterket profesjonaliseringen av husmoren ved at det ble trukket paralleller mellom fabrikkene og kjøkkenet som arbeidsplasser, og mellom naturvitenskapen og spesielt kjemien, og de ulike prosessene husmoderen sto for på kjøkkenet i en tid hvor en ikke hadde kjølemuligheter som i dag. Burde hun ikke da også få en utdanning som samsvarte de prosessene hun styrte?

Også blant norske leger ble vitenskapeliggjøringen av husstellet viktig, og for dem var den økende oppslutning rundt sammenhengen mellom folkehelsen og leveforhold grunnen. Gro Hagemann har betegnet dette som «kampen for sunnhet» og hun beskriver hvordan landets leger etablerte sunnhetskommisjoner som skulle kartlegge hvordan det norske folk levde. Samsvarte dette med legevitenenskapens teorier om en sunn livsstil? Som ansvarlig for husholdningen så husmoren som havnet i kommisjonenes søkelys. Deres konklusjon var at husmorens erfaringsbaserte kunnskap ikke nådde opp til deres egen innsikter. Det var spesielt husmorens manglende kunnskap om hygiene og matens næringsverdi som var bekymringsfullt. Ut av dette vokste det et behov for å gi kvinner undervisning i hva som ble ansett som den *riktige* husstellæren i tråd med nye, naturvitenskapelige innsikter.²⁷ Flere husholdningsbøker lik den av dr. Hermann Klencke ble skrevet. Og det er i disse bøkene at vi først ser det multidisiplinære og funksjonsinndelte husstellfaget som senere skulle bli undervist på Statens lærerinneskole i husstell.²⁸

En annen faktor som spilte inn i fremveksten av husstellundervisningen for kvinner, og den underliggende fagliggjøringen av husstellet, var kvinnenenes rolle i landbruket. I 1875 bodde ca. 75 prosent av Norges befolkning på landsbygda med arbeid i jord- og skogbruk, samt fiske, og da gjerne i kombinasjon med hverandre. Arbeidet var klart kjønnsdelt.²⁹ Men, mens menn hadde mulighet til å ta utdanning ved landbruksskolene, fantes det ikke noe lignende utdanning for kvinner.³⁰ Husmoren på gården ble derfor ansett å henge igjen kunnskapsmessig, noe som fra allmuens side i økende grad ble ansett som problematisk. Spesielt mennene i det progressive

²⁶ Klencke, *Chemisk Koge- og Husholdningsbog*, (Kristiania: Steensballe, 1859), V

²⁷ Hagemann, «De stummes leir? 1800-1900», 187

²⁸ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem* (Oslo: Landbruksdep., 1959), 15-16

²⁹ Myhre, «byvekst og bygdemiljø», *Norges historie* <https://www.norgeshistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/1403-byvekst-og-bygdemiljo.html>

³⁰ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem* (Oslo: Landbruksdep., 1959), 12-13

og reformorienterte Det Kongelige Selskap for Norges Vel, argumenter for at husmoren burde få en tidsmessig utdanning i husdyrstell og jordbruk. Motivasjonen bak var et ønske om en mer effektivt og økonomisk drift av gården. Norges Vel var et selskap av høytstående menn i Norge som arbeidet for å styrke norsk økonomi og næringsområder, som blant annet landbruket.³¹ Som en del av dette økte den samfunnsmessige interessen for husmorens kunnskapsbehov. I siste del av 1800-tallet.

De første husmorskolene

Første ledd i Norges Vels landbruksutdannelsen myntet på fremtidens gårdshusmødre var ansettelsen av en vandrelærer i husstell. Oppgaven hans, for det var en mann og ikke en kvinne, var å vandre gårder imellom og gi kvinner en kort innføring i ordentlig landhusstell som også innbefattet å stelle kyr og melke, og bearbeide melken videre til salgsprodukter som melk, smør og ost. Enkelte av de kvinnene som fikk undervisning skulle så videreformidle det de hadde lært til andre gårdskoner. Og slik er det naturlig å tro at man fikk en sirkulasjon og sakte omforming av kunnskapen ved at disse kvinnene tok til seg lærdom fra vandrelæreren for så å lære bort deres egen versjon av kunnskapen videre til andre i samme situasjon.³² Over tid betydde dette at gårdskonene selv bidro til den begynnende fagliggjøringen av husstellet i Norge, ved å tilegne seg den nye kunnskapen, kombinere den med hva de allerede kunne, for så å spre den videre til nye generasjoner husmødre. Winsnes understreket behovet for husstellundervisning i forordet på sin lærebok i husholdning. Ifølge henne kunne teoretisk undervisning aldri ville kunne måle seg med praktisk øvelse.³³ En tanke hun ikke var alene om.

I 1865 åpnet Fredrik og Minna Wetlesen hjemmet sitt på Abildsø med det mål å kunne gi jenter en praktisk undervisning i husstell. 56 jenter søkte om plass på skolen ved det første kurset, over 9 ganger så mange som herr og fru Wetlesen hadde elevplasser til. For å supplere den praktiske undervisningen på Abildsø ga Minna Wetlesen ut en egen husholdningsbok som både skulle brukes som lærebok på skolen og i private hjem. I forordet til andre opplag kommer det frem at Wetlesen ønsket at flest mulig skulle ha mulighet til å kunne få en innføring i husstell. Boken ble derfor solgt så billig som mulig.³⁴ Og igjen ser man dette ønsket om å kodifisere læren om husstell, både for å forbedre husmorens ferdigheter til fordel for samfunnet

³¹ *Store Norske leksikon* s.v. «Det Kongelige Selskap for Norges Vel,» Olav Garvik. 10.02.2021.

https://snl.no/Det_Kongelige_Selskap_for_Norges_Vel

³² Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem* (Oslo: Landbruksdep., 1959), 15

³³ Winsnes, *Lærebog*, (Kristiania: C.A. Wulfsberg, 1845), Fortale

³⁴ Wetlesen, *Husholdningsbog*, (Kristiania: Alb. Cammermeyers forlag, 1907), III

og familie, men også for å gjøre husmoren mer sikker i sitt arbeid og gi henne en økt stolthet over sitt virke.

Om man så ser på Wetlesen og Winsnes' bøker som eksempler på husstellbøker skrevet av kvinner fra siste halvdel av 1800-tallet, ser en at bøkene vektlegger de praktiske oppgavene en husmor må gjøre med instruksjoner om hvordan en kunne oppnå best resultat basert på forfatternes egne erfaringer. I tillegg er en stor del av bøkene viet til oppskrifter. Dette siste gjør at de første husstellbøkene også kan – og kanskje først og fremst har blitt – kategorisert som kokebøker. Men med tilleggs-kapitlene som gir ytterligere informasjon om de andre ansvarsområdene en husmor har som vasking, slakting og lignende, ser vi altså konturene av den funksjonsinndelingen av husmorens arbeidsoppgaver som senere skulle danne grunnlaget for undervisningen ved Statens lærerinneskole i husstell. Men i motsetning til de mer praksisorienterte bøkene til Winsnes og Wetlesen hadde de mer vitenskapelige husstellbøkene, som boken til dr. Klencke, færre matoppskrifter. Kapitlene omhandlet i stedet hvordan en burde behandle råvarer for å utnytte de på en næringsnyttig måte, samt hvilken funksjon de ulike næringsstoffene hadde i kroppen. I den norske utgaven er det ikke skrevet hvem som oversatte boken til Klencke, ei heller hvem som har skrevet forordet til utgaven, men vedkommende kom med et godt poeng angående vitenskapeliggjøringen av husstellet. «Naturvidenskabens anvendelse paa disse forhold tør vise sig at være af ligesaa stor ja af større vigtighed for staten og for folkets sunde og kraftige liv, som den f. ex. Alt er for bjergværksdrift, agerbrug og fabrikkvæsen; thi dette slags oplysning gjelder ikke nogen enkelt stand eller classe men det hele folk.»³⁵ Tanken om at en vitenskapeliggjort lære om husstell ville være nyttig, ikke bare for husmoren selv, men for hele folket ble avgjørende for at statens skulle øke sitt engasjement for husstellfaget og husstellopplæringen.

På slutten av 1800-tallet ble det startet flere husstellskoler, slik som den på Abildsø, og disse skolene var, akkurat som hos Wetlesen, på privat initiativ. Dette førte til at skolene måtte be om skolepenger fra elevene med det resultatet at jenter fra familier med dårlig råd ikke hadde anledning til å søke.³⁶ Denne ekskluderingen av søkere fra de lavere klasser kan sies å ha stått i strid mot det gryende allmenne ønsket om å kunne tilby en rikelig utdanning for alle kommende husmødre i tråd med tidens krav, også de uten midler. Enkelte foreninger arrangerte derfor kortere kurs for husmødre. Her ble prisen forsøkt holdt nede slik at de fleste hadde råd til å delta. Et eksempel på dette kommer fra 1898-utgaven av *Husmoderen: tidsskrift for hus og hjem*, hvor fru G. Haslund skrev en artikkel om matlagingskurs arrangert av Foreningen for

³⁵ Klencke, *Chemisk Koge- og Husholdningsbog*, (Kristiania: Steensballe, 1859), V

³⁶ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem* (Oslo: Landbruksdep., 1959), 22-23

Kristianias Bys Vel. Kurset besto av 28 foredrag og 3 praktiske øvelser hvor deltagerne ble opplært i næringsmidlenes verdi og tilberedning. Kurset ble holdt både før og etter jul. På kurset før jul måtte elevene betale 1,50 kroner, tilsvarende ca. 112 kroner i 2020.³⁷ Og for elevene etter jul var prisen 2 kroner, 149,60 kroner i dagens verdi. Resten av beløpet ble dekt av privatforeningen, Byens Fædre.³⁸ Kurset var tiltenkt jenter fra arbeiderklassen som enten ønsket å søke jobb som tjenestepike eller som selv skulle stifte familie. «Og hvilken forandring vil man ikke snart merke i hele vort samfund, dersom enhver ung kvinde, som gifter sig og sætter hjem, får gjennomgå et sådant lærekursus!»³⁹ Fru Haslund kunne i det heletatt tenke seg at opplæringen i matstell burde blitt obligatorisk. Artikkelen avsluttes så med en bønn på vegne av hele Kristiania «*Lad os få flere!*» husstellskoler.⁴⁰ Uten at denne bønnen var adressert til noen spesifikt kan det virke som om den var rettet mot det offentlige. Et ønske om at de skulle gripe inn i husstellundervisningen slik at man ikke måtte belage seg på private personer og foreninger alene.

Økende offentlig engasjement for husstellundervisningen

I Vestlandsamtene ble det også opprettet husholdningsskoler i siste del av 1800-tallet. En viktig initiativtaker var Selskabet for Folkeoplysningens Fremme, et selskap som arbeidet for opplysning av allmuen og etablert av utdannede menn i 1851. For Vestlandet utga de i 1865 en prisoppgave for den som best kunne kartlegge Vestlandets kvinners kompetanse innenfor husstell. Vinneren skulle motta 100 spesidaler, noe som den gang var et betydelig beløp. Oppgavene som kom inn, ga en økende forståelse for hva kvinnene på gården manglet av tidsriktig kunnskap om matlagning og husstell som i arbeidet med dyr og gårdens produksjon.⁴¹ Det resulterte i at de tre amtene på Vestlandet selv tok ansvaret for å opprette husholdningsskoler med kurs av kortere varighet. I Nordre Bergenshus ble det av amtstinget nedsatt for eksempel en komite i 1874 som skulle se på spørsmålet om praktiske jenteskoler. Av komiteen ble det besluttet at skolene skulle legges til private gårder leid av amtet. Et kurs skulle vare i 9 måneder. Her skulle elevene få opplæring i både praktiske fag, som *et fuldstændig husstel og kreaturrøgt*, og teoretiske fag, som *regning og sundhetslære*.⁴² Men selv om amtet bevilget penger til skolen var dette bare nok til å dekke 2 friplasser ved skolen, eventuelt 5 halv-

³⁷ Prisendringen er hentet fra statistisk sentralbyrås konsumprisindeks,

³⁸ Haslund, «Madlavningskurser.», 151-152

³⁹ Haslund, «Madlavningskurser.», 152

⁴⁰ Haslund, «Madlavningskurser.», 152

⁴¹ Hagemann, «De stummes leir? 1800-1900», 188; Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem* (Oslo: Landbruksdep., 1959), 13

⁴² ST.PRP. nr. 69 (1908), 2-3

frie plasser. Resten av elevene måtte derfor betale skolepenger på opptil 20 kroner i måneden, tilsvarende 1320 kroner i 2020.⁴³

De høye skolepengene som ble påkrevet av de første husholdningsskolen gjorde at mange unge kvinner ikke hadde mulighet til å tilegne seg tidsmessig kunnskap om hva en som husmor skulle gjøre og ikke for å fremme modernisering og bedre helse på landsbygden. Og selv om skolepengene gradvis ble senket, klarte en ikke å holde søkertallene oppe i de første offentlige husstellskolene. Driftskostnadene var også for høye for amtene, noe som resulterte i at flere av skolene måtte legge ned kort tid etter at de ble opprettet. I stortingsproposisjon nr. 69 fra 1908 står det at staten skulle dekke $\frac{3}{4}$ av amtets utgifter for de praktiske jenteskolene. Fra statsbevilgningen var derimot kostnadene for leie av lokalet, lys og oppvarming ekskludert.⁴⁴

Nedleggelsen av de første offentlige husstellskolene i regi av Vestlandsamtene førte til at flere begynte å argumenter for at staten måtte ta et større ansvar for landhusholdningsskolene. Men innen de kom på banen for alvor, forut for opprettelsen av Statens lærerinneskole husstell, var det opp til private og foreninger å fortsette fagliggjøringen av kvinners husstellarbeid. Det Kongelige Selskabet for Norges Vel gjorde mest for utviklingen av husstellutdannelsen rundt 1900. I 1889 åpnet den praktisk-teoretiske husholdningsskolen på Berger i Asker dørene for sitt første kull med elever. Her skulle 6 heldige jenter få innføring i alt fra håndarbeid til kjemi gjennom et 1-årig kurs. Elevene måtte betale et månedlig beløp på 15 kroner, men ellers var utgiftene til skolen dekt av Norges Vel, og dette inkluderte to friplasser. Norges Vel hadde i tillegg etablert en husholdningsskole som kun var praktisk på Ramberg i Holmestrand. Den teoretiske undervisningen som ble tilbudt på Berger ble derimot raskt etterlyst også på Ramberg. Det var derfor tydelig at elevene ikke kun ønsket å lære om de praktiske gjøremålene som inngikk i en husmors hverdag. De følte også et behov for en innføring i teoretiske fag som kjemi og fysiologi, samt den økende systematiseringen av husmødrenes arbeidsoppgaver som alt var begynt.⁴⁵ Den undervisningsplanen som ble benyttet på Berger skulle senere bli brukt som en mal, eller modell for Norges Vels andre husmorskoler rundt omkring i Norge.⁴⁶ På disse skulle lærerinnene til de voksende antallet husmorskolene utdannes, akkurat slik Statens lærerinneskole i husstell også skulle da de begynte sin virksomhet i 1909.

⁴³ Prisendringen er hentet fra statistisk sentralbyrås konsumprisindeks, "<https://www.ssb.no/kpi?fokus=true>"

⁴⁴ ST.PRP. nr. 69 (1908), 1-4

⁴⁵ ST.PRP. nr. 69 (1908), 4-5

⁴⁶ ST.PRP. nr. 69 (1908), 5

Fra private til statlige lærerinneskoler i husstell

På 1890-tallet begynte det Kongelige Selskabet for Norges Vel å etterlyse utdannede lærerinner til husholdningsskolene. De delte derfor ut stipender slik at kommende lærerinnene kunne dra på kurs i Sverige og Danmark.⁴⁷ Men savnet etter egne lærerinnkurs i Norge var stigende, og i 1896 ble det arrangert et første lærerinnkurs på husholdningsskolen på Berger i Asker. Dette var et fortsettelseskurs for de som allerede hadde tatt et husstellkurs. Dette kurset var derfor mer rettet mot pedagogikk og med praktiske øvelser i undervisning. Kurset var kun på 6 måneder, men ga elevene en gylden mulighet til å øve seg på å undervise i husstell for kvinner. For praktisk øvelse benyttet man seg av elevene på husholdningskurset. Det vil si at man la til rette for praksis i autentiske undervisningssituasjoner. Etter endt kurs ble lærerinnene ansatt ved en av Norges Vels husholdningsskoler rundt om i landet. Kurset hadde kun fire elevplasser og ble heller ikke avholdt hvert år. Dette var basert på at lærerstillingene på husholdningsskolene raskt ble fylt av kompetente lærerinner. Derimot var søkertallet på lærerinnkurset fremdeles høyt, noe som ga insentiver til å fortsette med slike lærerinnkurs.⁴⁸ Husstelllærerinnene økte husarbeidets anseelse, og etterspørselen etter lærerinneutdanning ville fortsette å øke, spesielt etter at husstellutdanning ble et krav for den som ville undervise på husmorskolene og de private pikeskolene..

I Kristiania vokste det fra midten av 1800-tallet frem pikeskoler. Disse skolene skulle var myntet på jenter fra borgerklassen, og skulle forberede dem på å bli gode mødre og hustruer.⁴⁹ En slik skole var Christiane Bonnevis pikeskole. Men, i tillegg til å tilby en allmenndannende utdanning for jentene, ble disse jentene også opplært i husstell. Dette kom av at Henriette Schønberg, senere gift Erken, var ansatt ved skolen. Hun ville oppigjennom den første halvdel av 1900-tallet bli en frontfigur for husmødre gjennom mange kokebøker og utallige foredrag. For Schønberg-Erken var det viktig å strekke husmorens kunnskapsfelt lengre enn til å kunne følge oppskrift. En husmor skulle kjenne til faget husstell i sin helhet.⁵⁰ Fra 1897 ble det også arrangert lærerinnkurs i husstell ved Bonnevis skole. Dette kurset skulle komme til å fortsette parallelt helt fram til 1925 med Statens lærerinneskole i husstell.⁵¹ De private lærerinnkursene kunne tilby god kvalitet på undervisningen og var sånn sett populære. De høye skolepengene betydde derimot at mange ikke ville ha råd til å delta med mindre de fikk stipend. Det var nå behov for at noen satte i gang debatten om en offentlig husstellutdanning.

⁴⁷ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem* (Oslo: Landbruksdep., 1959), 34-35

⁴⁸ ST.PRP. nr. 69 (1908), 8-9

⁴⁹ Hagemann, «De stummes leir? 1800-1900», 223

⁵⁰ Reinertsen, *Henriette Schønberg-Erken*, (Oslo: Cappelen Damm, 2015), 32-73

⁵¹ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem* (Oslo: Landbruksdep., 1959), 38

Norsk Kvindesagsforening (NKF) var blant dem som skulle drive fram debatten om statens rolle i husstellundervisningen. Foreningen som hadde blitt stiftet av både kvinner og menn, arbeidet for å øke kvinners rettigheter i det norske samfunnet, fortrinnsvis sosialt og økonomisk da stemmerettssaken bød på store uenigheter. NKF satset derfor på mindre splittende saker, som kvinners rett til utdanning, husstellutdanning inkludert. Slik ble statens lærerinneskole i husstell, samt en egen skole for skolekjøkkenlærerinner en fanesak for foreningen. NKF arrangerte som alt understreket også selv ulike kurs i de forskjellige grenene av husstell slik som kjolesøm og hus- og hjemmestell. På disse kursene meldte det seg derimot flere søkere enn hva det var plass til, og det var tydelig at slike ettermiddagskurs ikke var en varig løsning. Løsningen var ifølge foreningen å få i gang en *fagskole i huslig økonomi* og for å få støtte til skolen ble det sendt et andragende til Stortinget. Her ble støtten innvilget, og i 1899 kunne skolen som utdannet husøkonomer, åpne i Kristiania. Dette var et steg i riktig retning med statlig støtte av husstellundervisningen. NKF fortsatte å jobbe for økt offentlig engasjement for opplæring i husstell. Og frem til opprettelsen av Statens lærerinneskole i husstell i 1909, fortsatte de å sende anmodninger til Stortinget.⁵² Samtidig var det ikke i Kirke- og undervisningsdepartementet at en fikk de førte tegn på at arbeidet hadde gitt frukter, men i Landbruksdepartementet. Det var under dette departement at forarbeidet til den senere lærerinneskolen i husstell på Stabekk skulle begynne.

«Den Parlamentariske Landbrukskommisjon» hever husmødrenes utdanning

Den Parlamentariske Landbrukskommisjonen hadde ansvar for organiseringen av landbruksundervisningen. I 1898 sendte kommisjonen *indstilling angaaende den lavere landbruksundervisning* til Stortinget. Her kritiserte de hvor nedprioritert utdannelsen av husmødre hadde vært. «Det behøver ingen indgaaende paavisning at ved vore almindelige gaardsbruk er hustruens arbeide fuldt saa vigtig som mandens.» Hvorfor hadde ikke hun da de samme utdanningsmulighetene som husbonden? Kommisjonen viste til at husmorens erfaringsbaserte kunnskap tidligere hadde vært nok for å sikre at det norske folk fikk i seg de riktige næringsstoffer. Med økende industrialisering og bruken av nye varer hang derimot husmorens kunnskaper igjen. Dette påvirket befolkningens levestandard og helse da husmoren i sin mangel på kunnskap «ofte i høi grad forringer fødemidlernes næringsværdi.» For landbrukskommisjonen var det tydelig at husmoren trengte en tidsmessig utdanning innen husstell.⁵³ Å kunne tilby en landhusholdningsutdanning var dessuten ment å kunne forhindre

⁵² Norsk Kvindesagsforening, *NKF aarige virksomhet*, (Kristiania: Norsk Kvindesagsforening, 1909) 9-10, 14

⁵³ ST.PRP. nr. 69 (1908), 19

at unge kvinner heller dro til byene for å få en annen utdanning eller en jobb. «Samtidig avfolkes landsbygdene; landsarbeidet blir «simpelt.» Kvinnene representerte her den økende urbaniseringen. Landbrukskommisjonens argumenter viste på samme tid frykten for at det skulle bli mangel på kvinner på landsbygden.⁵⁴ Dette var et argument også Fritschner fant i sin studie av *home economics* ved «land-grant colleges» i Midtvesten.⁵⁵ Det vi ser er at også den norske staten engasjerte seg for å stoppe strømmen av unge kvinner fra bygdene til byene, en strøm som i norsk sammenheng hadde tiltatt på midten av 1800-tallet og i takt med industrialiseringen og fremveksten av et mer spesialisert by- og forretningsliv. Det er interessant at staten ved Landbruksdepartementet så det som sin interesse å stoppe denne migrasjonsstrømmen og gjøre det attraktivt for kvinner å bli på landsbygdene. Skulle dette være oppnåelig understreker kommisjonen at staten måtte gå inn og ta hånd om undervisningen. «De meget anerkjendelsesverdige bestræbelser, som Selskapet for Norges Vel med sit ikke meget store budget har gjort paa dette omraade, kan vel neppe siges i nogen betydeligere grad at ha raadet bod paa det misforhold, som her er tilstede. 9 elever, som aarlig utdannes i hvert amt, forsvinder i massen og sætter kun svake spor efter sig.»⁵⁶ Det var tydelig at man ikke lengre kunne overlate husstellundervisningen til det private. Landbruket som var en av Norges viktigste næringer, sto på spill og næringen trengte kvinner.

I Stortingsproposisjon nr. 30 året 1901/1902, *Angaaende ordningen af den lavere landbrugsundervisning og statens forhold til denne*, ble spørsmålet om husstellundervisningen behandlet. Mye av det som ble skrevet i landbrukskommisjonens innstilling ble gjentatt i proposisjonen. Og «Kvindernes indsigt og dueligheit i deres gjøremaal har inden landbostanden større betydning end i nogen anden samfundsklasse»⁵⁷ var det argumentet som ble vektlagt mest.⁵⁸ Husmoren deltok i like stor grad i arbeidet på gården. Uten kvinnene stoppet med andre ord gårdene å produsere. Skulle man i tillegg sikre et «bedre kosthold og større renlighet» og «landnæringens rationelle utvikling» var det avgjørende å kunne utdanne husmødrene. «Skal dette ske, maa saavel staten som de stedlige myndigheter ta sig av denne sak med større iver, end der nu paa de fleste steder lægges for dagen.»⁵⁹ Hva betydde da dette at staten og de stedlige myndigheter skulle ta seg av saken? Landbruksdepartementet foreslo at amtene skulle kjøpe eller leie inn en gård hvor skolene kunne etableres. Her skulle elevene bli tilbudt gratis

⁵⁴ ST.PRP. nr. 69 (1908), 20

⁵⁵ Fritschner, *The Rise and Fall of Home Economics*, (Davis: University of California, 1973), 57-58

⁵⁶ ST.PRP. nr. 69 (1908), 19-20

⁵⁷ ST.PRP. nr. 69 (1908), 20-21

⁵⁸ ST.PRP. nr. 69 (1908), 21

⁵⁹ ST.PRP. nr. 69 (1908), 21

undervisning, og de ubemidlede elevene skulle også få dekt kost og losji. Staten ville så bevilge penger til disse skolene på lik linje med amtslandbruksskolene for gutter, altså $\frac{3}{4}$ av utgiftene.⁶⁰ De nye husholdningsskolene skulle gi elevene muligheten til å øve på de praktiske oppgavene en husmor ville møte i sin hverdag, i huset, fjøset og ellers der hvor hun arbeidet. I tillegg ville de få en grundig innføring i ulike teoretiske fag som både skulle «belyse den praktiske (kjøkkenteori, kemi og fysik i det daglige livs tjeneste, ernæringsfysiologi m. v.)» og «virke vækkende og almendannende.»⁶¹

Fra landbruksdepartementet side så stortingsproposisjon nr. 30 lovende ut. Det offentlige ble bedt om å nå engasjere seg for husholdningsskolene i mye større grad enn tidligere. Og kvinnene skulle få en grundig opplæring i både jordbruk og husstell. Likevel møtte proposisjonen kritikk, blant annet fra Katti Anker Møller. Hun var en kvinnesaks kvinne som var spesielt opptatt av sosiale forhold og mødres rettigheter.⁶² I 1903 skrev Anker Møller en artikkel i *Nylænde*, NKFs tidsskrift, hvor hun ga leserne en gjennomgang av Stortingsproposisjonen. Til å begynne med forholdt hun seg ganske så nøytralt til etableringen av landhusholdningsskolene. Det var først når hun kom inn på fagene som skulle undervises på skolene at hun ytrer seg kritisk. «Det er jo bare besynderligt, at saalænge vi endnu har havt undervisning for vordende husmødre, har alt hvad der angik *husets* stel været ofret opmærksomhet, men den øvrige vel saa betydningsfulde del af deres virksomhed, deres arbeide som *mødre* fuldstændig manglet veiledning af enhver art.»⁶³ I Anker Møllers artikkel kom det frem at man ikke kunne oppnå en fullverdig husstellutdannelse før mødrefaget ble tatt med. For henne var det samfunnsøkonomiske aspektet, hvor husmødre fikk opplæring i sine sentrale oppgaver, viktigere enn det landbruksøkonomiske, hvor husmoren skulle bidra til rasjonaliseringen av landbruket. Mangelen på opplæring i barnestell var dessuten en direkte refleksjon av hvordan det offentlige fortsatte å ansette menn som bestyrere og lærere. Noe som i det heletatt fortsatte å «støtte den opfatning, at alt kvindearbeide er anden rangs.»⁶⁴ Og selv om husmødres krav på utdannelse i større grad ble møtt med Stortingsproposisjon nr. 30, hadde det offentlige sviktet i sin anerkjennelse av kvinnenes viktige rolle i samfunnet. Det som her manglet var en høyskoleutdannelse innenfor samme fagfelt, og hvor kvinner kunne være

⁶⁰ ST.PRP. nr. 69 (1908), 21-22

⁶¹ ST.PRP. nr. 69 (1908), 21

⁶² *Store Norske Leksikon*, «Katti Anker Møller,» Elisabeth Lønnå. 12.02.2021.
https://snl.no/Katti_Anker_M%C3%B8ller

⁶³ Møller, «Landbruksdepartementets forslag», 135

⁶⁴ Møller, «Landbruksdepartementets forslag», 135

ledende innen det som tross alt var deres virke.⁶⁵ Saken engasjerte flere kvinnesakskvinner enn Anker Møller.

Den 11. mars 1907 sendte Norske Kvinders Nationalraad (NKN), en paraplyorganisasjon for norske kvinneorganisasjoner, og ikke bare feministiske,⁶⁶ en anmodning til Stortinget. «Andragende fra norske kvinders nationalraad om oprettelse av husholdningskurser for lærerinder ved landbrukshøiskolen og universitetet.» Brevet var skrevet av 10 medlemmer⁶⁷ i NKN fra ulike deler av landet, og deres ønske var å understreke behovet for en lærerinneutdanning i husstell. De så for seg en ved landbrukshøyskolen på Ås, for lærerinner ved landhusholdningsskolene, og en ved Universitetet i Oslo, for lærerinner ved byhusholdningsskolene. Kritikken var knallsterk når disse 10 kvinnesakskvinnene så hvor mye som var gjort for menns utdanning, med fagskoler av forskjellige slag. «Men fra Nordkap til Lindesnæs er der endnu ikke bygget en eneste husholdningsskole, der staar fuldt paa høide med tidens krav med indredning og utstyr».⁶⁸ For husmødre holdt det ikke med korte kurs hvor kun det mest elementære av kunnskap ble formidlet. De trengte dyktige lærerinner og bestyrerinner. Kvinnene i NKN så for seg et kurs med avgangseksamen på minst 5 måneder. Her skulle elevene få praktisk øvelse som lærerinne. Fagene ellers «bør være fysiologi, husholdningskemi med laboratorieøvelser, bakteriologi, næringsmiddellære, husets hygiene, barnestel, sykepleie, matsteldemonstration, regnskapsførsel, undervisningslære, samt ved landbrukshøiskolen elementært have- og fjøsstel.»⁶⁹ NKNs foreslåtte undervisningsplan viste nettopp til de fagene som ville underbygge husmorens rolle i hjemmet, og hvor pleie for husstandens medlemmer ble satt høyt.

En offentlig lærerinneskole i husstell

NKNs anmodning ble behandlet av Stortingets sosialkomite, og også de anerkjente behovet for en lærerinneutdanning i husstell i regi av staten. «Komiteen finder det meget paakrævet, at spørsmålet om uddannelse af lærerinder for de forskjellige slags husholdningsskoler, husholdningskurser og skolekjøkkener bliver taget op til nærmere drøftelse, og at man snarest muligt faar en ordning, som kan tilfredsstille de sterkt stigende krav.»⁷⁰ Sosialkomiteen

⁶⁵ Møller, «Landbrugsdepartementets forslag», 132-136

⁶⁶ *Store norske leksikon*, s.v. «Norske kvinners nasjonalråd», av Elisabeth Lønnå og Grethe Værnø. 13.02.2021. https://snl.no/Norske_Kvinnens_Nasjonalraad

⁶⁷ De 10 medlemmene var Helga Helgesen, Dorothea Christensen, Betzy Kelsberg, F. M. Quam, Margrethe Christensen, Randi Blehr, Mariane Nærup, Karen Grude Koht, Katti Anker-Møller og Serine Jerimiassen.

⁶⁸ ST.PRP. nr. 69 (1908), bilag nr. 2, «Andragende fra norske kvinders nationalraad», 58

⁶⁹ ST.PRP. nr. 69 (1908), bilag nr. 2, «Andragende fra norske kvinders nationalraad», 59

⁷⁰ INDST. S. NR. 158 (1907), 1

besluttet å sende saken videre til regjeringen med et ønske om at de skulle ha klart et tilfredsstillende forslag om etableringen av en lærerinneskole i husstell.⁷¹ Av landbruksdepartementet ble det så nedsatt en komite bestående av skoledirektør Eftestøl, som formann, medlem av NKN, kokebokforfatter og husstellærerinne, Dorothea Christensen,⁷² skolebestyrer K. Fosse, inspektrise ved Kristiania folkekjøkkener Inga Høst og professor Sophus Torup. De skulle så komme med et forslag på hvordan husmorskolene og statens lærerinneskole i husstell skulle ordnes.⁷³ Komiteen begynte sitt arbeid i november 1907, og i januar 1908 ble *Indstilling om opprettelse av en lærerindehøiskole i husstel* levert til regjeringen. Her sto det, i motsetning til NKNs forslag, at det var mer fordelaktig å samle alt av lærerinneutdanning innen by, land og skolekjøkken på ett sted. Derfor ble det foreslått å opprette en skole i eller nært Kristiania. Dette skulle gjøre det lettere å få inn dyktige lærere og forelesere. I tillegg kunne elevene da lettere reise inn til hovedstaden for å besøke universitetet, museer og fabrikker. Selve skolen burde, etter komiteens mening, bli lagt til et lite gårdsbruk med hage. Dette var så alle elevene skulle få erfaring med hage- og fjøsstell, også de fra byene. Nær skolen burde det så finnes en husholdningsskole hvor elevene kunne få praktisk øvelse som lærerinner. For husstellærerinnene foreslo komiteen et kurs på 1 år, med mulighet til å utvide senere om økonomien skulle tillate det. Komiteen argumenterte videre for at elevtallet ikke burde overstige 16 elever da dette ville gå utover elevenes læringsutbytte i de praktiske fagene.⁷⁴

I det hele kunne det se ut som om komiteen ledet av formann Eftestøl hadde fulgt med på det økende engasjementet rundt fagliggjøringen av husstellet som begynte i siste del av 1800-tallet. Samtidig hadde de lyttet til de ulike stemmene som hadde uttalt seg om dannelsen av en lærerinneskole. Undervisningsplanen var utarbeidet etter planen til Norges Vels skoler med en jevn fordeling av praktiske og teoretiske fag, alt basert på en funksjonell og prosessuell forståelse av husmorens arbeid. Planen komiteen endte med å foreslå la opp til 37 timer med undervisning i uken, og forslag om hvordan disse timene kunne fordeles per fag. Eksempelvis foreslo komiteen at *næringsmiddellære* burde få totalt 74 timer i første semester, mens *pædagogik* skulle undervises i tredje semester med totalt 32 timer.⁷⁵ For å sikre at alle elevene hadde noenlunde de samme forkunnskapene ønsket komiteen å sette noen opptakskrav. Elevene

⁷¹ INDST. S. NR. 158 (1907), 2

⁷² *Store Norske Leksikon*, s.v. «Dorothea Christensen,» av Liv Mjelde, 20.02.2021. https://nbl.snl.no/Dorothea_Christensen

⁷³ ST.PRP. nr. 69 (1908), 34

⁷⁴ «Indstilling om opprettelse av en lærerindehøiskole» (1908), 1-6

⁷⁵ «Indstilling om opprettelse av en lærerindehøiskole» (1908), 1-8

burde være rundt 20-35 år, ha fullført folkeskolen, samt en husholdningsskole på minst 5 måneder, og ha en attest på sin dyktighet i husstell. I tillegg ble det foreslått å arrangere en opptaksprøve hvor søkerne skulle vise sine teoretiske kunnskaper, og at de hadde tilfredsstillende lese- og skriveferdigheter. Ved å forsikre at alle elevene hadde gjennomgått en husholdningsskole kunne undervisningen ved lærerinneskolen være mer rettet mot pedagogikk og undervisningsøvelser.⁷⁶ Og skolens overordnede mål skulle være «at statens skole kan være paa høide med utviklingen paa dette omraade og bli en mønsteranstalt baade hvad den teoretiske undervisning og den praktiske veiledning angaar.»⁷⁷ Gjennom komiteens forslag ser man at statens lærerinneskole i husstell skulle videreutvikle det faglige husstellet, og bli eksempelet på den profesjonaliserte husmoren.

Selv om komiteens medlemmer ivret etter å opprette denne mønsteranstalten, som de kalte skolen, måtte økonomiske hensyn også tas. Å bygge lærerinneskolen som en internatskole var et av de forslagene som komiteen mente ville bli en for stor økonomisk belastning. I stedet ble det foreslått at elevene selv burde skaffe seg losji i nærheten av skolen. Ubemidlede elever ville kunne motta stipend, og her foreslo komiteen å sette av 2000 kroner årlig. Undervisningen skulle være gratis på linje med annen offentlig høyere utdanning i Norge. Og som et årlig budsjett for skolen ble det av komiteen foreslått 13 000 kroner, noe komiteen oversatte til en statlig utgift på ca. 400 kroner per elev, et beløp «der ikke kan betegnes som dyrt».⁷⁸ Totalt ville skolen koste staten 15 000 kroner årlig. For skolens første år burde det i tillegg bli regnet en ekstra utgift på 5 900 kroner for skolens innredning, mente komiteen. Her var det da foreslått å sette av 3 200 kroner til innredningen av to tidsmessige skolekjøkken.⁷⁹

Etter at komiteen hadde levert inn sin innstilling kom landbruksdirektøren med sine egne kommentarer til forslaget. Direktøren, på sin side, argumenterte for en internatskole. Ikke bare ville dette være lønnsomt for elevene, men også gi mer tid til undervisning. «Dernæst kommer de uvilkaarlig til at indforlive sig mer og mindre i bylivet, og er de ikke enten av en fast karakter eller har været saa heldig at faa et godt losji, som kan være et virkelig hjem for dem, kan snart byopholdet bli dem mer til skade end gagn.»⁸⁰ Ved å bygge internat kunne man dessuten ta 40 kroner i måneden, en sum som var lavere enn leieprisen i Kristiania. «Endelig vil samlivet med bestyrerinde og de faste lærerinder, som alle forutsættes at skulle bo paa

⁷⁶ «Indstilling om opprettelse av en lærerindehøiskole», (1908), 8

⁷⁷ «Indstilling om opprettelse av en lærerindehøiskole», (1908), 4

⁷⁸ «Indstilling om opprettelse av en lærerindehøiskole» (1908), 10

⁷⁹ «Indstilling om opprettelse av en lærerindehøiskole» (1908), 5-10

⁸⁰ ST.PRP. nr. 69 (1908), bilag 3, 61

skolen, virke utviklende og opdragende paa eleverne.»⁸¹ Landbruksdirektørens kommentar angående byens skadelige virkning på jentene kan ha reflektert frykten for at kvinner skulle forlate landsbygden til fordel for byen. Ved å bygge internat kunne man i større grad forhindre dette, i tillegg til at dette ga større kontroll over de kvinnelige elevenes karakterbygging. For skolens opprettelse så landbruksdirektøren det som rimelig å budsjettere 16 000 kroner. I tillegg foreslo han et årlig budsjett på 22 000 kroner, men hvor 7 000 kroner ville bli dekt av elevenes skolepenger. Statens utgifter ville derfor fremdeles være 15 000 kroner.⁸² Landbruksdepartementet var derimot mer enig komiteens budsjett enn landbruksdirektøren, og ved kongelig proposisjon ble det besluttet å ta opp komiteens forslag til beslutning i Stortinget.⁸³ Her var det tydelig at, selv om interessen for å etablere en lærerinneskole i husstell var stor, var det fremdeles økonomien som styrte. Det offentlige var nølende med å bruke for mye på skolen i starten. Denne beslutningen møtte derimot stor kritikk fra blant annet NKF som på sitt landsmøte i april 1908 kritiserte Stortingsproposisjon nr. 69. Kvinnesakskvinnene mente landbruksdirektørens forslag var det mest fornuftige.⁸⁴ I *Nylænde* ble det av Margrete Christensen skrevet en veldig kritisk artikkel om hvordan staten ønsket en ting, en tidsmessig lærerinneskole i husstell, men gjorde noe helt annet. Og for hva? Av billighetshensyn. Christensen understreket i innlegget at hun håpet virkelig at proposisjonen ikke ville bli godkjent av Stortinget, for slik forslaget var i skrivende stund kunne dette ikke bli en tilfredsstillende lærerinneskole i husstell.⁸⁵

Margrete Christensens artikkel i kvinnesaksforeningens tidsskrift satte ord på den misnøyen mange følte over at kvaliteten på lærerinneskolen ville bli ofret til fordel for å holde kostnadene nede. Den 30. juni 1908 sendte sosialkomiteen inn en ny innstilling til Stortinget, og endelig virket det som om NKNs krav om en tilfredsstillende lærerinneskole i husstell skulle bli hørt. Her ble det understreket at skolen burde være en internatskole, være tilknyttet et lite gårdsbruk, og ha en husmorskole tilgjengelig for praktisk øvelse. Komiteen foreslo derfor at staten skulle sette av 55 000 kroner til innkjøp av en eiendom som lå ca. 15 minutter fra Stabekk jernbanestasjon. De anslo at 13 000 kroner vil kunne dekke kostnadene for å få skolen i stand. For årlig drift ble det så foreslått et budsjett på 20 450 kroner, hvorav 13 220 kroner ville bli dekt av elevenes skolepenger, 35 kroner i måneden.⁸⁶ Mye hadde altså skjedd på det knappe

⁸¹ ST.PRP. nr. 69 (1908), bilag 3, 61

⁸² ST.PRP. nr. 69 (1908), bilag 3, 60-65

⁸³ ST.PRP. nr. 69 (1908), 42

⁸⁴ *Nylænde*, «N.K.F. afholdt...», 126

⁸⁵ Christensen, «Undervisning i husstel», 147-149

⁸⁶ *Indst. S. LI. (1908)*, 12-13, 17-19

halvåret som hadde gått siden den første innstillingen angående opprettelsen av lærerinneskolen i husstell, og nå så det endelig ut til at man fikk en statlig lærerinneskole som også passet til tidens krav.

Den 21. juli gikk sosialkomiteens innstilling opp til behandling på Stortinget. Stortingspresidenten begynte hele forhandlingen med å understreke viktigheten av skolens opprettelse ved å henvise til alle de ulike foreningene som har gitt sin støtte til NKNs krav. Av stortingsrepresentantene ble så de ulike punktene på innstillingen behandlet og stemt over. Når det kom til statens lærerinneskole i husstell skulle det så stemmes over det foreslåtte budsjettet. Statsråd Foosnæs, en Venstrepolitiker med interesse for både skole og landbruk,⁸⁷ fryktet at det på enkelte punkter i budsjettet var satt av for lite. Her trakk han blant annet frem lønningene til de ansatte. «Man vil ikke gjøre istand en daarlig skole, fordi der er opført nogle hundrede kroner for lidet»⁸⁸ På sin uttalelse fikk statsråden støtte fra flere av stortingsrepresentantene. Stortingsrepresentant, Lind-Johansen, ville i tillegg legge til at 35 kroner i måneden for kost og losji var en for høy pris å kreve av elevene.⁸⁹ Ikke noe mer ble sagt om saken, og det var da klart for å stemme over komiteens innstilling. Både bevilgningen av 55 000 kroner til kjøpet av gård og det årlige budsjettet ble enstemmig bifalt. Man hadde fått klarsignal til å kjøpe og innrede Statens Lærerinneskole i husstell på Stabekk.⁹⁰Torsdag 20. august 1908 sto det så en liten notis i *Nordisk Tiende* om at «Stabæk Slot» var kjøpt av staten for opprettelsen av Statens lærerinneskole i husstell.⁹¹ Nå skulle det så utnevnes et styre til skolen hvorav formannen for styret ville bli valgt av Landbruksdepartementet, mens Kirkedepartementet sto for styrets andre medlem. Landbruksdepartementet utnevnte Ole Andreas Eftestøl til formann, og i tillegg ble Johan L. Hirsch tatt inn som ekstramedlem under utbyggingen av skolen. Kirkedepartementet utnevnte på sin side fru Sofie Sönderaal til styremedlem.⁹² Slik ble skolens styre bestående av to menn og en kvinne, noe som vakte harme blant kvinnesaksforeningene, da de mente det var en selvfølge at styret for lærerinneskolen i husstell burde bestå av fagutdannede kvinner.⁹³ Flere av kvinnesaksforeningene sendte derfor inn brev til regjeringen og stortinget hvor de krevde at flertallet av medlemmene i lærerinneskolens styre skulle være fagutdannede kvinner.⁹⁴ 1.

⁸⁷ *Store Norske Leksikon*, s.v. «H.K. Foosnæs,» av Terje Bratberg. 14.02.2021.
https://nbl.snl.no/H_K_Foosn%C3%A6s

⁸⁸ Stortingsforhandling nr. 373 (1908), 2988-2989

⁸⁹ Stortingsforhandling nr. 373 (1908), 2990

⁹⁰ Stortingsforhandling nr. 373 (1908), 2990

⁹¹ *Nordisk Tiende*, «Stabæk slot solgt», 9

⁹² Nylænde «Lærerindeskole i husstel.», 275

⁹³ Redaktør for Nylænde «Statens lærerindeskole i husstel.», 275-276

⁹⁴ Nylænde, «Til landbruks- og kirkedepartementerne», 295-297; Nylænde «Følgende foreninger», 334

november 1908 kunne så *Nylænde* skrive at Betzy Kjelsberg, kvinnesaksforkjemper, Venstrepolitiker og fabrikkinspektør,⁹⁵ var blitt oppnevnt til ekstraordinært styremedlem for statens lærerinneskole i husstell, og fordelingen mellom kjønnene i styret ble lik.⁹⁶ Samtidig var innredningen av skolen på Stabekk i gang for fullt. Og forhåpentligvis ville skolen stå klar for å ta imot sitt første kull elever i januar 1909.

Konklusjon

64 år etter at Hanna Winsnes' bok, *Lærebog i de forskjellige Grene af Huusholdningen*, ble utgitt ble Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk åpnet. I mellomtiden opplevde man en økende fagliggjøring av husstellet. Fra husholdningsbøker basert på sosiale praksiser fortalt fra en erfaren husmor, til et multidisiplinært fagfelt hvor husmoren ikke bare skulle vite *hva* hun måtte gjøre og *hvordan*, men også *hvorfor*. Samtidig ser man hvordan husstellundervisningen forlot hjemmet, fra å være kunnskap overført fra mor til datter, til å bli husholdningsskoler i privat og amts regi. Her ble samfunnet engasjert i husmorens kunnskap og aktivitet, da det var hun som var ansvarlig for dannelse og den gode folkehelsen. Kvinnesaksforeningen kjempet deretter for husmødres rett på utdanning og oppdatert kunnskap innenfor deres eget yrkesfelt. Og utdanning, det var statens ansvar.

I samsvar med Venstrestatens idealer om folkeopplysning og modernisering tok det offentlige gradvis over husstellundervisningen, men det var tydelig at næringsinteresser veide tyngst. Statens lærerinneskole i husstell, opprettet i 1909, ble finansiert og administrert av Landbruksdepartementet. Det næringspolitiske argumentet trumfet med andre ord kvinnene og husmødrene, akkurat slik Katti Anker Møller hevdet og fryktet i kvinnesakstidsskriftet *Nylænde*. Diskusjonen om kvinnes stilling som hadde begynt for alvor i Norge i siste del av 1800-tallet, ble på denne måten bragt videre om ikke kuppet av statens næringsinteresser for både husmoren og husstellfaget. Det viser at argumentet om at husstellutdanningen skulle bidra til at jentene flyttet fra bygdene til byene, også gjorde seg gjeldene i Norge som det gjorde i Midtvesten, USA.

⁹⁵ *Store Norske Leksikon*, s.v. «Betzy Kjelsberg,» av Ingunn Norderval, 20.02.2021.

https://nbl.snl.no/Betzy_Kjelsberg

⁹⁶ *Nylænde*, «I styret for statens lærerindeskole...», 335

Kapittel 3 – Statens lærerinneskole i husstell

Den 3. oktober 1908 ble opptakskravene til Statens lærerinneskole i husstell publisert i *Norsk Skoletiende*. Søkerne skulle være kvinner mellom 20 og 35 år, ha god helse, syn og hørsel, ha gjennomgått folkeskolen, ungdomsskolen og en husholdningsskole med et kurs på minst 5 måneder, samt kunne vise til øvelse og dyktighet i husstell. I tillegg måtte søkerne legge frem attester, og i etterkant skulle det holdes opptaksprøve med vekt på gode leseferdigheter, muntlig og skriftlig fremstillingsevne på en «språkriktig måte»⁹⁷. Den heldige skulle dessuten kunne vise til god ferdighet i fire ulike regnearter, samt ha tilfredsstillende naturfagskunnskaper. Søknaden skulle sendes til Landbruksdepartementet innen 20. november 1908, med kursstart den 7. januar 1909. Undervisningen som varet et helt år, var gratis, men for kost og losji måtte elevene betale 35 kroner i måneden. Staten stilte friplass til rådighet etter søknad.⁹⁸

Fagliggjøringen av husstellet, skriver Runar Døving og Ingun Grimstad Klepp, er selve kjernen i husmorideologien.⁹⁹ Samtidig sier de to lite om denne ideologiens kunnskapsmessige og institusjonelle fundament, det som denne oppgaven diskuterer. Husmorskolen som Statens lærerinneskole i husstell utdannet for, skulle gi fremtidens kvinner formalisert husstellkunnskap, noe som også skulle gi en profesjonell identitet som husmødre. Denne identiteten hadde sitt kunnskapsmessige fundament i en funksjonell modell utviklet alt i siste halvdel av 1800-tallet slik vi så i forrige kapittel. Etableringen av Statens lærerinneskole for husstell skulle komme til å forsterke denne i tråd med samfunnets utvikling og nye krav. I dette kapitlet skal ser jeg nærmere på selve etableringen av skolen, samt hvordan de valgte å organisere og bygge opp utdanningen av husstell-lærerinnene. Hvilke nye elementer ble eventuelt inkludert i husstellundervisningen med nyskapingen på Stabekk – og hva kan det fortelle oss om den videre profesjonaliseringen av husmoryrket i Norge?

For hvert skoleår ble det skrevet arbeidsjournaler i de ulike fagene ved Statens lærerinneskole i husstell. Her hadde hver faglærer ansvar for å skrive ned hvor mange timer som var gitt til dette faget og hva disse timene ble brukt til. Disse protokollene tjener som mine primærkilder i dette kapitlet, komplettert med annen relevant litteratur. Mitt hovedargument er at det er i disse protokollene en kommer på spor av husstelletts kunnskapsutvikling og profesjonalisering med utgangspunkt i hva – og hvilke funksjoner – som til enhver tid ble ansett som husmorens mest sentrale. Men først altså noen ord om ombyggingen av Stabekk slott, stedet for den nye skolen. Det ble raskt klart at dette ble mye mer kostbart enn hva

⁹⁷ Norsk Skoletiende «Fra landbruksdepartementet», 654

⁹⁸ Norsk Skoletiende «Fra landbruksdepartementet», 654

⁹⁹ Døving og Klepp, «Husarbeidets grenser», 368

myndighetene først hadde anslått. Grunner var at undervisningen av fremtidens lærerinner i husstell måtte foregå i tidsriktige og funksjonelle omgivelser. Innlagt vann og strøm, foruten et moderne avløpssystem, var her et krav som kostet penger.

Stabekk slott bygges om

Etter at staten kjøpte Stabekk slott i august 1908 måtte det jobbes raskt for å få eiendommen i stand til skolestart på nyåret i 1909. Ombyggingen av skolen ble ledet av arkitekt Olaf Boye, og han hadde ansvaret for å bygge en tidsmessig lærerineskole i husstell. Gjennom hans planer kom det derimot frem at sosialkomiteens budsjett på 13 000 kroner for skolens innredning og utstyr var alt for lavt. Boye anslo at ombyggingen av husene på eiendommen ville komme opp til rundt 20 000 kroner, noe som tilsvarte ca. 1 400 000 kroner i 2020,¹⁰⁰ siden det både skulle bygges to skolekjøkken, tre undervisningssaler, laboratorium og bryggerhus. I tillegg skulle man ha værelser til både ansatte og elever ved skolen. Som en tidsmessig skole måtte Statens lærerineskole ha innlagt vann, noe som betydde at det måtte legges opp en vannledning til skolen. Her måtte staten beregne 6 267 kroner som godtgjørelse for at Bærum kommune skulle legge opp en vannledning til tomten. Trykket i vannledningen var derimot lavt, og risikoen for vannmangel ved skolen var høy. I Stortingsproposisjon nr. 1 sto det derfor presisert at man for sikkerhets skyld, ville «ha en [vann]beholder oppe i bygningens loft tilstrækkelig for et par dages behov»¹⁰¹ og denne ble anslått til å koste ca. 3000 kroner. Også avløp måtte legges om, da «De nuværende kloaker [ikke] tifredsstiller [...] nutidens krav til god hygiene, allermindst ved en offentlig skole.»¹⁰², noe som ble anslått å koste rundt 1 200 kroner. Når det kom til skolens uteareal måtte gjerdene på eiendommen repareres, og her ville det gå med ytterligere 1000 kroner. I tillegg skulle det installeres elektriske lys, et arbeid som ville komme på 4 000 kroner. Til sammen ville arbeidet for å få skolen i stand til skolestart koste staten 48 500 kroner, hvorav kun 13 000 kroner var bevilget.¹⁰³

Under arbeidet på skolen skulle utgiftene vokse seg enda større, og når landbruksbudsjettet så ble lagt frem for Stortinget møtte søknaden om etterbevilgning av penger til skolen sterk kritikk. Landbrukskomiteens formann, Schanche, var «nødt til at si nogle ord om dette.»¹⁰⁴ Sosialkomiteen hadde i sin innstilling til Stortinget budsjettet 13 000 kroner til skolen innredning og utstyr, et tall som var basert på sakkyndiges uttalelser. Summen hadde

¹⁰⁰ Statistisk sentralbyrå, «Konsumprisindeksen», <https://www.ssb.no/kpi>

¹⁰¹ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), 46

¹⁰² St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), 46

¹⁰³ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), 45-48

¹⁰⁴ Stortingsforhandling nr. 339 (1909), 2706

videre økt til 48 500 kroner når arkitekt Boye hadde begynt å tegne opp planene for skolen. Nå hadde det derimot gått med 60 354 kroner, og enda gjensto det en del innredning før skolen var ferdig. Schanche mente at «et saadant budgetforelæg er næsten uhørt her i vort land» og han ville anta «at havde stortinget havt en ide om, at sagen skulde stille sig saaledes, saa havde man ikke gaaet til indkjøb af «Stabæk slot».»¹⁰⁵

Av dem som kritikken ble rettet mot fant man også venstrepolitikeren, Statsråd Foosnæs. Han var en av dem som under forhandlingene i 1908 hadde gått god for kjøpet av Stabekk slott. Foosnæs kunne si seg enig i at det var uheldig at skolen hadde kostet så mye mer enn hva som hadde blitt budsjettert. Men «vi maatte have en saadan skole, vi kunde ikke kunde ikke godt andet her i landet»¹⁰⁶ Dette var vel og bra, men det var fremdeles uforståelig for stortingsrepresentantene og medlemmene av landbrukskomiteen at sosialkomiteen ikke hadde satt opp et mer realistisk budsjett. Stortingsrepresentant Vraa kunne «ikke begribe de mænd i socialkomiteen, som troede, at man kunde have en husholdningsskole uden vandledning.»¹⁰⁷ Innlagt vann gjorde sin inntreden i norske hjem fra midten av 1800-tallet, og, sammen med lukkede avløpssystem, ga den nye tilgangen til rent vann en forbedret levestandard.

I første omgang var det folk i byene som fikk innlagt vann. Her ble det i økende grad bygd bygårder med tappekran og utslagsvask i hver enkelt leilighet. Det gjorde det lettere å vaske hender og ansikt hver dag som folk i økende grad hadde blitt oppfordret til.¹⁰⁸ I hjemmene til den øvre klassen kunne man dessuten finne vannklosett og elektrisk lys på begynnelsen av 1900-tallet. Elektrisk lys utgjorde en hverdagsluksus ved at man kunne vri på en bryter, og det ble lys. Som historiker Finn Erhard Johannessen skriver ga det elektriske lyset assosiasjoner til Guds mirakel i 1. mosebok.¹⁰⁹ Under stortingsforhandlingene var alle som var tilstede enige om at Statens lærerinneskole i husstell skulle være en moderne skole, tilpasset tidens krav, men ikke alle husstander hadde innlagt vann og strøm på denne tiden. Derfor var det selvsagt at også kommende husstellærerinner måtte kunne undervise fremtidige husmødre både i by og land.

Skulle skolen holde den standard som var forventet av en slik statlig institusjon, var det derfor klart at den måtte koste mer enn 13 000 kroner. Og skulle man da bruke tid på å beklage seg over at man her hadde gått over budsjettet, eller være fornøyde med at man nå fikk en husstellærerinneskole av høy standard? Dessuten kunne fremdeles ikke kunne anses som dyr,

¹⁰⁵ Stortingsforhandling nr. 339 (1909), 2706

¹⁰⁶ Stortingsforhandling nr. 339 (1909), 2707

¹⁰⁷ Stortingsforhandling nr. 339 (1909), 2708

¹⁰⁸ Noraker, «Koke, skrubbe, bære vann», <https://digitaltmuseum.no/011085440236/koke-skrubbe-baere-vann>

¹⁰⁹ Johannessen, «Elektrifiseringen av hjemmet», *Norgeshistorie* <https://www.norgeshistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/1621-elektrifiseringen-av-hjemmet.html>

mente Statsråd Foosnæs. Og «[Landbruks]Departementet havde ikke andet at gjøre, som sagen forelaa, end at se at drive den igjennem og forudsætte, at stortinget vil erkjende, at kr. 130 000,00 det er billig for den anstalt.»¹¹⁰ Her var Stortingets landbrukskomites nestformann, Bernt Holtmark, enig i at det beløp som nå var brukt ennå kunne anses som beskjedent. «Man skal huske paa at her gjælder det en høiskole for uddannelse af husholdningslærerinder. Det skal være statens høiskole paa dette omraade»¹¹¹ Av Stortingsforhandlingene kom det derfor frem at det ikke nødvendigvis var skolens prislapp som var kritikkverdig, men sosialkomiteens forhastede arbeid med å få i stand et budsjett. Sosialkomiteens medlemmer, venstrepolitiker Peder Rinde, nestformann,¹¹² og høyremannen, Odd Klingenberg,¹¹³ ønsket derimot ikke å ta på seg ansvaret for at det nå var brukt nærmere 70 000 kroner på renovasjoner. De hevdet at sosialkomiteens innstilling fra 1908 kun foreslo et beløp på 55 000 kroner til kjøp av eiendom. I det hele endte stortingsforhandlingene angående landbruksbudsjettet den 23. august 1909 med å dreie seg rundt hvem som burde klandres for at Stortinget nå måtte etterbevilge penger til skolen. Derimot ble etterbevilgningen enstemmig bifalt og på Stortinget rådet det ingen tvil om at skulle «der blive en virkelig høiskole paa dette felt, saa maa der anvendes tilsrækkelige midler».¹¹⁴ Skulle dette realiseres, måtte lærekrefter og undervisning på plass.

«En virkelig høiskole»

Høsten 1908 ble de ulike stillingene ved Statens lærerineskole i husstell besatt. Som bestyrerinne ble Dina Larsen, tidligere bestyrerinne ved Drammen Kvinnesaksforenings husmorskole, ansatt.¹¹⁵ Av fast personale ble Berljot Torp ansatt som kjøkkenlærerinne og Gunvor Tveiten som husholderske og hjelpelærerinne. I tillegg ble det ansatt fire timelærere. Dr. Honoria Dietrichson som hadde praktisert som lege i Kristiania siden 1895,¹¹⁶ skulle undervise i anatomi ved skolen. Gårdbruker Johs. Faale ble ansatt for å undervise i hagestell og plantelære. Som kjemilærer ble Cand. Real. Marie Geelmuyden, den første norske kvinnen til å ta eksamen i realfag ved universitetet,¹¹⁷ ansatt. Og Dr. Reichborn Kjennerud, utdannet lege

¹¹⁰ Stortingsforhandling nr. 339 (1909), 2710

¹¹¹ Stortingsforhandling nr. 339 (1909), 2714

¹¹² Sørensen, «Familien Ingeborg Andreassen og Peder Eilertsen Rinde», *Yrjarheim bygdslag*. http://www.yrjarheimbygdslag.no/bebyggelse/82_austratt/slekt/s_001_peder_rinde.htm; Lindstøl, Tallak, *Stortinget og statsraadet: L-Ø*, 715-716

¹¹³ Lindstøl, Tallak, *Stortinget og statsraadet: A-K*, 482; *Store Norske Leksikon* s.v. «Odd Sverressønn Klingenberg» Hentet 14.03.21 https://snl.no/Odd_Sverress%C3%B8n_Klingenberg

¹¹⁴ Stortingsforhandling nr. 339 (1909), 2723

¹¹⁵ Nylænde, «Som Bestyrerinde..», 335

¹¹⁶ Krohn-Holm, *Slekten Dietrichson*, 87

¹¹⁷ Ebbell, «Kvindelige studenters jubilæumsskrift», 19

og med stor interesse for medisinhistorisk forskning,¹¹⁸ skulle undervise de fremtidige husstellærerene i fysiologi og sunnhetslære.¹¹⁹

Når det gjaldt skolens styre hadde så landbruksdepartementet foreslått at det skulle bestå av tre medlemmer fremover. En mann, som helst skulle ha pedagogisk bakgrunn og erfaring fra skoledrift, og to kvinner, hvor den ene skulle representere landhusholdningene, mens den andre måtte ha kjennskap til byhusholdningene og skolekjøkkenen.¹²⁰ Skolens styre representerte så den oppgaven som denne skolen skulle oppfylle. Skolen skulle både utdanne lærerinner til husmorskoler for by og land, i tillegg til skolekjøkkenlærerinner. Styrets medlemmer måtte derfor kjenne til de ulike funksjoner, som arbeidsvilkår, husmødre hadde både på landet og i byen. Styremedlemmenes kunnskapsnivå var også viktig å ta med i betraktning. Statens lærerinneskole i husstell skulle også være en institusjon for forskning. Det vil si at skolen hadde ansvaret for å videreutvikle husstell i takt med samfunnets forventninger og krav til husmoren. Og i dette arbeidet hadde styret en avgjørende rolle.

Styret skulle utnevnes av Landbruksdepartementet, og skulle sitte i 2 år av gangen. De stemte selv frem hvem som skulle bli formann. Kvinnelige styremedlemmer hadde derfor også anledning til å bli valgt til formann.¹²¹ Slik sett var Statens lærerinneskole i husstell tidlig ute. Ikke før i 1912 kunne kvinner bli embetsmenn med visse unntak. I 1909, da skolen ble åpnet, var kvinners rettigheter et aktuelt tema. Norske kvinnesaksforeningene jobbet hardt for like rettigheter for kvinner og menn, noe som også inkluderte kampen om retten til ansettelse innenfor høyere embeter kjempet. At de kvinnelige styremedlemmene fikk muligheten til å stille i et så høyt verv som formann i styret ved Statens lærerinneskole i husstell, var derfor banebrytende.¹²²

Styret skulle ha ansvar for skolens drift og undervisning, og her inngikk tilsyn til eiendommen og undervisningen, bevilgning av stipendier, ansettelse av lærere, valg av lærebøker og undervisningsmaterialer og foreslå årlig budsjett for skolen. I tillegg måtte styret bekjentgjøre Landbruksdepartementet med sine avgjørelser.¹²³ Skolens første styre hadde et budsjett til skolens årlige utgifter på ca. 25 000 kroner, men hvor elevenes kostpenger samt inntekter fra produksjon på skolen ville dekke nesten 10 000 kroner av skolens utgifter. Av de økte utgiftene var elektrisk belysning og vannavgift, økte stipendier, kost og skyss til styrets

¹¹⁸ *Store Norske Leksikon*, s.v. «Ingjald Reichborn Kjennerud,» av Øivind Larsen. 15.03.2021
https://nbl.snl.no/Ingjald_Reichborn-Kjennerud

¹¹⁹ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, (Oslo: Landbruksdep. 1959), 66

¹²⁰ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), 51-52

¹²¹ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), *bilag 4*, 171-172

¹²² Melby, «Husmortid», 311

¹²³ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), *bilag 4*, 171-172

medlemmer, og undervisningsmidler.¹²⁴ Av styret var det i tillegg lagt en plan for skolen som de sendte inn til Landbruksdepartementet for godkjenning. Planen omfattet skolens formål, avdelinger, styret, lærere, elever, opptakskrav, undervisningsplan, avgangsprøve, og husmorskolen hvor det sto at «Statens lærerindeskole i husstel har til formaal at utdanne lærerinder for husmorskoler og skolekjøkkener.»¹²⁵

Husstellundervisningens grunnprinsipper: praksis og teori

Lærerinne til «husmorskoler og lignende skoler i husstel og anden kvindelig gjerning»¹²⁶ skulle iføle skolens styre utdannes ved avdeling A med et kurs på 10½ måned.¹²⁷ For skoleåret 1909 var forslaget en undervisningsplan for denne avdelingen delt i praktiske og teoretiske fag. Undervisningsplanen til styret hadde likhetstrekk med dagens læreplaner som man finner i den norske skolen. Hvert fag hadde ulike punkter og mål som ble satt som minimumskrav som elevene måtte kunne. Ellers ville det være opp til lærerinnene å sette opp en plan for hva elevene konkret skulle lære. Undervisningsplanen fra styret ga et innblikk i husstellundervisningens grunnprinsipper – praksis og teori – og det var ved å kombinere disse at husstellærerinnene skulle undervise fremtidige husmødre i relevant husstellkunnskap, uavhengig av hvor disse husmødrene virket. Det var ulikt hvor detaljert planen var for hvert fag var. Dette viste tilbake til styremedlemmenes egne tanker rundt hva de anså var viktig kunnskap for en husstellærerinne å lære om hun skulle kunne skjøtte jobben sin på en faglig god måte. Var det hennes kjennskap til de ulike organiske eller uorganiske stoffer som gjorde henne til en god husstellærerinne? Eller at hun kjente til hvordan man slaktet de ulike norske husdyrene? Styrets undervisningsplan reflekterte godt det skillet de gjorde mellom teori og praksis. Skillet mellom hva som ble var ren husmorkunnskap, og hva som gjorde dette kurset spesielt utarbeidet for husstellærerinner, kommer derimot ikke like tydelig frem. I arbeidsjournalene som ble utviklet av skolens lærere vil man derimot se at praksis og teori var mer integrert enn lærerplanen i utgangspunktet signaliserte. Og i stedet ville en ny funksjonsdeling komme frem mellom husmorutdanningen og husstellærerinneutdanningen.

De praktiske fagene var *matstell, vask og strykning, rengjøring, melkestell, husdyrstell, hagestell, regnskapsførsel, håndarbeid og undervisningslære og -øvelser*. Disse fagene skulle så forberede husstellærerinneelvene i å være lærerinner både for land- og byhusmødre. I tillegg ville man kunne fylle eventuelle kunnskapshull som skolens elever måtte ha. For eksempel var

¹²⁴ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), 51-54

¹²⁵ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), bilag 4, 171

¹²⁶ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), bilag 4, 171

¹²⁷ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), bilag 4, 171-178

det ikke sikkert at en elev som hadde gått på en byhusmorskole hadde fått noen innføring i husdyrstell. Derfor tok lærerplanen høyde for at alle husstellærerinnene skulle få en innføring i landbruksstell. Dette kan ha vært av den grunn at husstellet ellers var ganske likt mellom by og land. En annen årsak til landbrukets prominente stilling blant fagene kan ha vært husmorens viktige rolle innenfor landbruket og det faktumet at Statens lærerinneskole i husstell nettopp lå under Landbruksdepartementets administrasjon – og at skolen må ses i sammenheng med de tidligere landshusholdningsskolene. Den foreslåtte undervisningsplanen fra skolens styre anerkjente derfor husmorens rolle innenfor landbruket – med mål om rasjonell og økonomisk drift. På gården var husmorens arbeidsoppgaver ikke bare husstell, men også produksjon av varer fra fjøs og åker. Dette var så kunnskap som også husstellærerinnene måtte kunne videreformidle til sine fremtidige elever ved landets husmorskoler.

De resterende fagene på undervisningsplanen ble av skolens styre kalt for de teoretiske fagene. Disse fagene var *plantelære, bakteriologi og gjæringslære, fysikk, kjemi, læren om menneskelegemets bygning, læren om menneskets livsvirksomhet, sunnhetslære* og *pedagogikk*. Dette var fag som i stor grad ville bli undervist i på klasserom, derav kategorisering teoretiske fag. Likevel hadde også disse fagene praktiske øvelser som en del av fagets elementer, mens de praktiske fagene også inneholdt timer med teori. Hva var det så dette skillet mellom praktiske og teoretiske fag viste til? Det at disse fagene ble kalt teoretiske fag, og at man fikk skillet av fagdisipliner, viser enkelt sagt til hvordan husstellet var funksjonsdelt. De praktiske fagene som husstellærerinnene skulle lære var de oppgavene som tradisjonelt ble knyttet til husstellet – og som ville være en del av den kommende husmorens hverdag. De teoretiske fagene var derimot de som skulle danne husmorens kunnskapsgrunnlag. Men også her kan man se at dette ikke stemte. Enkelte av de fagene som av styret ble klassifisert som teoretiske var jo minst like praktiske og nødvendige i en husmors hverdag som matstell. *Sundhetslære*, for eksempel, hvor husstellærerinnelevnene ikke bare skulle sitte på et klasserom og lære grunnprinsippene for hvorfor personlig hygiene var viktig. De skulle også lære spedbarnsstell og hva man skulle gjøre i et ulykkestilfelle.¹²⁸

Det som da gjorde at disse fagene ble kalt de teoretiske av skolens styre var funksjonsdelingen av husstellet. De teoretiske fagene hadde, i tillegg til å være nødvendige i husmorens daglige gjerning, den funksjonen at de skulle øke statusen til husmorens arbeid. Å kalle fag som kjemi, fysikk, og bakteriologi for teoretiske fag var med på å opphøye det arbeidet som ble gjort ved Statens lærerinneskole i husstell. Ved å lage et slikt skille mellom praktiske

¹²⁸ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), *bilag 4*, 176

og teoretiske fag ble det samtidig understreket hvordan husstellet nå ble kodifisert, og hvordan husmorens arbeid ble fagliggjort. Dette var igjen med på å profesjonalisere husstellutdannelsen, både for husstellærerinner og husmødre.

Avslutningsvis understrekte skolens styre viktigheten av bruken av sang i og utenfor undervisningen.¹²⁹ I tillegg skulle det holdes foredrag ved skolen for å gi husstellærerinnelevne innføring i «spørsmål av almen interesse (historie, litteratur, samfundsspørsmål, kunst i hjemmet, skole- og opdragelsesspørsmål o. lign.).»¹³⁰ Både sangen og foredragene viser til det dannelsesoppdraget som husstellærerinnene også hadde, også i samfunnet som en helhet. For som en institusjon skulle Statens lærerinneskole i husstell fremme folkeopplysning, dannelse og god helse. Her hadde da deres elever, husstellærerinnene og skolekjøkkenlærerinnene, en sentral rolle, og en skulle ikke se bort ifra at husstellærerinnelevne selv fikk oppdrag om å holde lignende foredrag når de var ferdig uteksaminert. For husstellærerinnelevne ble det i tillegg holdt foredrag om «kosthold i de forskjellige distrikter av vort land før og nu, husholdningsvæsenets utvikling samt om kjendte kvinder paa husholdningsvæsenets omraade.»¹³¹ Som en statlig institusjon var det viktig at skolen kunne tilby en undervisning som var tilpasset de ulike distriktene. Gjennom slike foredrag fikk man nettopp muligheten til det.

Mye mer enn ‘støv på hjernen’

Jeg begynte dette kapitlet med å vise til de krav som ble satt til de første elevene. Det manglet ikke på interesse. Søkertallet det første året var på 90 hvorav kun 16 kom inn.¹³² I det påfølgende tiåret var det en jevn stigning i søkertallet.¹³³ Skal vi få innblikk i hva som ventet dem, er det derimot ikke søkertall og elevplasser men de første arbeidsjournalen fra skolen som er den viktigste kilden. Den første journalen fra Statens lærerinneskole i husstell begynner med 1910, og jeg har derfor ingen data for det første året ved skolen. Journalene som var skrevet som en årsplan, tok for seg hvert semester for de ulike avdelingene. Den var håndskrevet og de ulike håndskriftene kan tyde på at det var de ulike faglærerne som fylte inn planen for det faget de underviste. I det utvalget jeg har gått igjennom, fra 1910 fram til 1924, er det fullt av overstrykninger av datoer som viser at planene ble revidert fortløpende. Enkelte steder i journalene var det i tillegg skrevet i fortid, og man kan lure på om journalbøkene skulle vise

¹²⁹ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), *bilag 4*, 171

¹³⁰ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), *bilag 4*, 178

¹³¹ St. prp. nr. 1 hovedpost VIII. (1909), *bilag 4*, 178

¹³² *Nylænde* «Statens lærerindehøiskole i husstell», 1909, 12

¹³³ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, (Oslo: Landbruksdep. 1959), 87

hva som hadde foregått ved skolen det året, som en slags rapportering. Og det er disse rapportene fra lærerne ved skolen som gir oss et innblikk i den undervisningen som foregikk her. Lærerne noterte ned hva de hadde gjennomgått i sine respektive fag for hvert år, og dette viser hva som ble ansett som relevant kunnskap for elevene og hvordan dette endret seg gjennom årene. I flere av fagene får man i tillegg vite hvordan undervisningen var lagt opp. Her var det notert hvor mange timer som ble brukt til demonstrasjon av lærerinnen, lesing, og praktiske øvelser av elevene. Skulle lærerinnen eller læreren i faget derimot være misfornøyd med noe, slik som mangelen på lærebøker eller for få timer til faget, ble også dette notert ned. Slik drev lærerne ved Statens lærerinneskole i husstell frem endring i faget.

Foruten at husstellærerinneturset på Stabekk ble utvidet i 1919, fra to semestre til tre, er det flere interessante endringer i undervisningen ved Stabekk «høiskole» i det som må omtale som pionerårene til lærerinneskolen i husstell.

Det første som slår meg når jeg ser på arbeidsjournalene fra Statens lærerinneskole i husstell er hvordan fagene faller inn i to kategorier. Den første kategorien er de fagene som samlet utgjorde husmorsens fagfelt. Husstellærerinneelevene måtte ha fullført et 5-måneders kurs ved en husmorskole, noe som at det ble del repetisjon av hva elevene allerede hadde lært når de begynte på Stabekk. Samtidig var siktemålet et annet. På Statens lærerinneskole i husstell skulle derimot disse fagene legge grunnlaget for elevenes undervisningsøvelser. I disse timene skulle altså elevene lære å lære bort med utgangspunkt i husmorskolenes portefølje. På den måten skulle husstellærerinneelevene selv få praktisk øvelse og teoretisk innføring i de fagene de selv skulle undervise som ferdig utdannede lærerinner. I tillegg skulle fagene gi elevene anledning til å observere lærerinnene og hvordan de ledet klassen og den praktiske undervisningen. De resterende fagene ved skolen slik dette kommer til uttrykk i arbeidsjournalene, var rettet mot elevenes fremtidige yrke som husstellærerinner. Her skulle de selv få øvelse i å lede en klasse med husmorskoleelever, og skolens egne avdeling for husmødre ble benyttet.

Det faget som vel utgjorde den største delen av elevenes timeplan var *matstell*, og faget utgjorde en fast del av timeplanen ved skolen i tidsrommet 1910 til 1924. Faget var derimot delt i fire ulike deler. De fire delene var *forvisninger i matstell*, *matstell*, *mat- og kjøkkenstell* og *forvisninger i matstell (undervisningsøvelser)*. I forvisningene i matstell var det lærerinnen i matstell som holdt demonstrasjoner for elevene, og hun viste dem hvordan de skulle lage ulike retter. I tillegg til at elevene her lærte de ulike rettene de burde kunne fikk de en anledning til å observere hvordan en lærerinne best kunne undervise. Fra 1910 til 1912 hadde elevene 4 leksjoner i uken med matstell, alle på 4 timer, og undervisningen ble gitt både i første og andre

halvår av kurset. Det store timeantallet kan forklares gjennom at matstell dekte et ganske bredt felt, og her var det mye elevene måtte gjennom. Elevene skulle lære å tilberede ulike retter både til hverdags og til fest, hvor det først var lærerinnen som demonstrerte før elevene selv fikk prøve seg. Når det ble elevenes tur til å planlegge et måltid ble de gitt den ytterligere utfordringen ved å holde seg innenfor et visst budsjett og produsere måltider som samsvarte med tidens krav til et næringsrikt måltid. I tillegg lærte elevene å slakte ulike dyr, også det var inkludert i undervisningen i matstell. I 1910 ble det for eksempel slaktet en ku, to, griser, og en kalv som del av undervisningen, og her var det tydelig at husstellærerinneelevenes læreplan bar preg av Landbruksdepartementets innflytelse. Som husstellærerinner på landsbygdene skulle de lære opp husmødre til å bli gode ressurser for landbruket, samt å utnytte de ressurser som landbruket ga på best mulig måte. Her var slakt og foredling av dyreprodukter en viktig del av husmorarbeidet. De fremtidige husmorskoleelever skulle læres til å utnytte ressursene man hadde på en så økonomisk og næringsnyttig måte som mulig, og her skulle husstellærerinnene fra Statens lærerinneskole i husstell være ekspertisen.¹³⁴

I andre halvår handlet leksjonene i matstell om bevaring av frukt og grønnsaker. Husstellærerinneelvene lærte alle de ulike måtene å nedlegge frukt og grønt, for eksempel hermetisering og sylting. I tillegg fikk elevene anledning til å øve seg på ulike retter de ønsket å lage. Et annet fag som ble gitt i høstsemesteret i 1910 var *mat- og kjøkkenstell*. Faget var på kun 6 timer, men her skulle elevene få en innføring i hvordan man brukte de ulike kjøkkenredskapene slik som høykassen og komfyren. I 1912 ble så faget utvidet til 1 time i uken. Nå fikk i tillegg elevene skriftlige oppgaver hvor de skulle planlegge matinnkjøp og middager basert på anledning, antall personer og pris per person. Samtidig fikk de fremdeles opplæring i kjøkkenets ulike redskaper, hvordan man brukte de og vedlikeholdt de.

Fra 1912 ble matstell og mat- og kjøkkenstell mer flettet inn i hverandre. Og ut fra arbeidsjournalene kan det se ut til at matstell var den praktiske øvelsen, hvor elevene selv skulle lage mat, mens mat- og kjøkkenstell var den teoretiske delen hvor elevene skulle lære de ulike reglene og prinsippene for matstell. Det var disse prinsippene som ville underbygge husstellærerinnens og, gjennom henne, husmorens profesjonelle status. Arbeidsjournalene gir derfor et godt innblikk i den kunnskapen som var med på å fagliggjøre matstellet. Fra 1913 ble matstell kun undervist i første semester, mens mat- og kjøkkenstell ble undervist i begge semestrene.¹³⁵

¹³⁴ SAO/A 11809, Iaa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

¹³⁵ SAO/A 11809, Iaa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

Elevene ved avdeling A på Statens lærerinneskole i husstell skulle jo nettopp bli lærerinner og de trengte derfor øvelse i deres lærerinneoppgave. I matstell hadde de to fag som ville gi de øvelse i å undervise. Det ene var *forvisninger i matstell (undervisningsøvelser)* som ble undervist i fra 1910 til 1916. Her fikk elevene selv øvelse i å holde demonstrasjoner, og de fikk hver i oppgave å gi en fremvisning i hvordan man skulle lage ulike oppskrifter. Etterpå fikk elevene tilbakemelding fra lærerinnene. I tillegg hadde elevene faget *undervisningsøvelse: arbeidsledelse* hvor husstellærerinneelevene skulle lede elevene ved husmorskolen enten i matstell, baking eller vasking. Læreren i faget var tilstede for å kunne følge med at alt gikk som det skulle. Lærerinneelevene fikk slik en grundig innføring i deres lærertjeneste og ved å se på de ulike leddene i deres utdanning ser man også hvordan kunnskapen sirkulerte. Fra lærerinnenenes demonstrasjoner, til husstellærerinneelevenes praktiske utførelse, og videre til elevenes egne undervisningspraksis. Gjennom å observere læreren fikk elevene et innblikk i hva hun anså som den beste fremgangsmåten. Ved egen praktisk øvelse kunne elevene videreutvikle den kunnskapen de hadde mottatt fra læreren, før de så overførte denne kunnskapen til elevene ved husmoravdelingen.¹³⁶

Nøysomhet gjennom god ressursutnyttelse

Et fag som var nært knyttet opp mot matstell ved Statens lærerinneskole i husstell, var *husholdningsregning og -regnskap*, hvor blant annet matens pris og næringsinnhold skulle regnes ut. Faget ble holdt 2 timer hver uke, i tillegg til at det ble gitt en del skriftlige hjemmeoppgaver. Her skulle husstellærerinneelevene virkelig få trent opp sine regneferdigheter og sin økonomiske sans, og alt skulle regnes med, også det som måtte bli av avfall etter at maten hadde blitt tilberedt. Gjennom dette får man et innblikk i hvilken målgruppe husstellærerinnene skulle gi opplæring til etter endt skolegang. Det var ikke de fine fruene fra borgerklassen, men husmødre fra arbeiderklassen og landbruket. I disse husholdningene var det viktig at alle ressurser ble utnyttet på best mulig måte, og en bevissthet rundt hva svinn kostet ville også være med på å forhindre sløsing. Som utgangspunkt brukte de skolens eget husholdningsregnskap med poster for hvor mye mat til hver person kostet, samt hvor stor andel av de ulike næringsstoffene man kunne finne i de ulike matrettene. For selv om husstellærerinneelevene ble bedt om å ta økonomisk hensyn når de skulle føre opp et budsjett, var det likevel samtidens krav til næringsinnhold som ble prioritert mest.¹³⁷

¹³⁶ SAO/A 11809, Iaa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

¹³⁷ SAO/A 11809, Iaa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

I faget *undervisningsøvelse: arbeidsledelse* skulle, som tidligere sagt, husstellærerinnelevnene lede elevene ved husmorskolen i matstell, baking og vasking. Baking og vasking var i tillegg fag som husstellærerinnelevnene ble opplært i av lærerinnene ved skolen. Disse fagene bar begge preg at elevene ved Statens lærerinneskole i husstell selv måtte stå for matlagningen og vaskingen ved skolens internat. For å løse dette ble elevene delt i grupper med ulike arbeidsoppgaver. Elevene rullerte så på hvilke arbeidsoppgaver de utførte, og i uken var det satt av ca. 12 timer. I *brødbaking, flatbrød- og lepsebaking* hadde elevene ansvar for å bake skolens forbruk av brød, flatbrød og finere bakst. I *vask, strykning, rulling og rengjøring* sto elevene for storvasken av tøy, og her fikk de en grundig innføring i de ulike typene klesvask. De ulike rommene i skolebygget ble i tillegg vasket hver uke, mens elevene selv måtte vaske sine egne værelser. For å først kunne lære om vasking foretok lærerinnen demonstrasjon hvor hun viste den korrekte måten å behandle tøy og å vaske. I tillegg måtte elevene lære om desinfeksjon og vask som gikk utenom den ordinære ukevasken, slik som etter sykdom.¹³⁸

De siste av de praktiske huslige fagene var *håndarbeid* og *barnestell*. I de første årene ble det derimot ikke undervist i barnestell, noe jeg skal komme tilbake til. Håndarbeid skulle lære elevene å ta mål og å sy. Formålet med dette faget var enkelt. I en tid hvor klær var dyre, måtte en husmor kunne sy og reparere klær for seg selv og familien sin. Som kommende lærerinner i husstell var det derfor viktig å mestre håndarbeidet. I 1910 begynte de enkelt, og elevene ble satt til å sy to bluser hver. Fra året etter hadde derimot de flinkeste av elevene mulighet til å sy en kjole. Fra 1913 ble det også lagd spedbarnsklær, mens i 1914 var spedbarnstøy erstattet med undertøy, før de gikk tilbake til spedbarnsklær i 1915. Videre ville de fortsette med bluser og barnetøy, med muligheten for de flinkeste elevene til å sy andre klær.¹³⁹

Bakteriologi var også et viktig fag som ble tilbudt ved skolen allerede fra 1910, og som kunne knyttes til flere av de ulike fagene. Her skulle de lære om plantecellene og deres fysiologi og jordbunnens bakterier som igjen ville være viktig kunnskap å ha med seg videre i hagestell. I matstell ville de få bruk for læren om muggsopp og gjæring, og i bakteriologi ville de nettopp gå gjennom gjæringen av ulike råvarer. Her var det da spesielt næringsmidlenes konservering som var av interesse samtidig som det var viktig å forstå hva som forårsaket forråtnelse. Til slutt ble elevene opplært i de ulike bakteriene som forårsaket sykdom, noe som ville være veldig nyttig i fysiologi og sunnhetslære. Igjen ser man hvor sammenvevd fagene ved skolen var og

¹³⁸ SAO/A 11809, Iaa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

¹³⁹ SAO/A 11809, Iaa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

hvordan fag som bakteriologi var med på å fagliggjøre husstellet. Fra 1914 endret faget navn til *bakteriologi med plantefysiologi* og faget ble utvidet fra 24 til 26 timer slik at planter oppbygging og næringsopptak ble tatt med. I 1918 økte timeantallet på nytt til 32 timer, og ville fortsette å øke med rundt 2 timer hvert år. Dette virker til å ha vært for å gi elevene selv mer tid til å utføre forsøk da pensum i faget forble det samme. Fagets lærer, professor i botanikk ved Universitetet i Kristiania, H. H. Gran,¹⁴⁰ hadde alt i 1911 stilt dette kravet – og ble altså hørt. Jamfør hans innspill lærte elevene best av praktiske oppgaver og til dette trengte et ordentlig laboratorium hvor hver elev fikk egen pult og tilgang til mikroskop.¹⁴¹

Til skolen på Stabekk var det knyttet en stor hage, dyrket mark og flere uthus. Dette hadde vært et krav Landbruksdepartementet. Det var nemlig ytterst viktig at husstellærerinnene utdannet ved Statens lærerinneskole i husstell var skikket til å utdanne husmødre for landhusholdningen. Fra 1910 ble det derfor undervist i *plantelære og havestel, binæringer og husdyrlære*. I husdyrlære ble boken *Ødegaards lille husdyrlære* benyttet og elevene lærte primært om fôring, avl og oppdrett av fe og svin. N. Ødegaard var landbruksskolestyrer,¹⁴² og ut ifra arbeidsjournalene kan man se at hans ord var høyt aktet ettersom elevenes undervisning var lagt opp etter bokens innhold. Det eneste kapittelet som ikke ble gjennomgått, var det om hesten noe som i seg selv er interessant. I arbeidet på gården var alt husdyrarbeidet også kvinnearbeid bortsett arbeidet med hesten. Hesten var mannen – eller bondens – hjelper på åkeren og i skogen, ikke kvinners. Derfor kan en si at arbeidet med hesten ikke var en del av de funksjoner husstellærerinnene utdannet for og ble utdannet til. Av den grunn hoppet altså elevene på Stabekk bukk over kapittelet om hesten i Ødegaards husdyrlære.

I tillegg til å jobbe med boken til Ødegaard fikk husstellærerinneelevene praktisk øvelse ved å besøke både fjøs og grisehus.¹⁴³ Elevene fikk slik en grundig innføring i de ulike rasene av storfe, småfe og svin, samt deres bruksområder og behandling. Og ut den perioden jeg har valgt å se på endret ikke faget seg noe, de fortsatte å bruke Ødegaards bok og dra på ekskursjoner til fjøs og svinehus. I binæringer ble så stellet av fjærkre og bier dekt. Undervisningen var delt mellom klasserommet og ute i enten skolens hønsegård eller bigård. Først fikk elevene en teoretisk innføring i riktig stell, før de selv skulle prøve seg i praksis. I de senere årene ble det vekslet på om de delte fjærkre- og biestell i to fag eller om det ble gitt som

¹⁴⁰ *Store Norske Leksikon*, s.v. «Haaken H. Gran,» av Finn-Egil Eckblad. 12.04.2021.

https://nbl.snl.no/Haaken_H_Gran

¹⁴¹ SAO/A 11809, *Iaa Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

¹⁴² N. Ødegaard, *Ei liti husdyrlære*, (Kristiania: H. Aschehoug & Co. 1908), forside

¹⁴³ N. Ødegaard, *Ei liti husdyrlære*, (Kristiania: H. Aschehoug & Co. 1908), Innhold

et fag. Stort sett var det derimot det samme som ble gjennomgått, for eksempel ble de fleste av fagets timer viet stellet av høner.¹⁴⁴

Plantelære og havestel ble undervist hvert semester siden 1910, og dette var så elevene fikk erfaring med alle leddene av grønnsaks- og fruktproduksjon. I vårsemesteret ble elevene opplært i beskjæring av trær og busker, samt såing og stell av ulike planter. Høstsemesteret ble brukt til en del teori i tillegg til at elevene arbeidet i hagen. Klasseromsundervisningen gikk i stor del ut på å forklare en hages økonomiske betydning, og hvordan man skulle etablere en kjøkkenhage. I undervisningen ble Sigurd Lysbakkens bok om hagestell benyttet, før den senere ble byttet ut med K. Weydahls, *Grønnsaksboken*.¹⁴⁵ I begge bøkene var det skrevet om hvilke forhold som best passet de ulike grønnsakssortene, og hvordan man kunne dyrke på begrenset plass. I forordet på begge bøkene understreker forfatterne viktigheten av at nordmenn spiste mer grønnsaker, og hvordan selvdyrking ville kunne gjøre grønnsaker mer tilgjengelig og derfor en større del av folks kosthold.¹⁴⁶ Valget av lærebøker ved skolen reflekterte skolens samfunnsoppdrag hvor de skulle gi folkeopplysning gjennom å utdanne husstellærerinner som videre skulle utdanne husmødre.

Barnestell, kjemi, kostlære og elektrisitet

Fra 1923 kom *spedbarnsstell* også på timeplanene på Stabekk. Før var dette det integrert i det store faget *fysiologi, sunnhetslære, sykepleie, barnepleie og hjelp i ulykkestilfæld*. Dette faget var igjen nært knyttet opp mot *anatomi*, eller *det menneskelige legemets bygning* som faget ble kalt i 1910. Her ble kroppens ulike organer og systemer vist, og forklaringer ble gitt på hvordan disse fungerte. Noe fysiologi og hygiene ble gjennomgått i 1910, men lærerinnen, Dr. Dietrichson, savnet likevel et eget fag til disse temaene. I høstsemesteret i 1911 kom derfor *fysiologi, sunnhetslære og barnestell* inn på timeplanen. Faget var derimot hovedsakelig rettet mot kroppens funksjoner og næringsopptak, hygiene og smittsomme sykdommer. Sunnhetslære var dessuten et fag elevene også skulle få undervisningspraksis i. Og som i de andre fagene hvor husstellærerinnelevnene hadde undervisningsøvelse i, skulle de også her gå gjennom det samme pensumet som de selv hadde lært.¹⁴⁷

I 1913 fikk barne- og sykepleie mer oppmerksomhet i faget, men fremdeles lite sammenlignet med fysiologi og sunnhetslære. Barnepleie skulle i det heletatt fortsette å utgjøre

¹⁴⁴ SAO/A 11809, laa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

¹⁴⁵ SAO/A 11809, laa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

¹⁴⁶ Lysbakken, *Kortfattet lærebok i havedyrking*, (Kristiania: H. Aschehoug & Co. 1912), forord; Weydahl, *Grønnsaksboken*, (Kristiania: J. W. Cappelen, 1916), V-VI

¹⁴⁷ SAO/A 11809, laa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

en liten del av husstellærerinneelevenes opplæring frem til det ble et eget fag, i 1923. Og dette til tross for at barnestell var en så stor del av en husmors ansvar. Inkluderingen av det nye faget hang sammen med utvidelsen av lærerrikkurset til 1,5-år. Krav om utvidelse hadde kommet fra Stabekkomiteen, en komite som ble satt ned i 1916 med det som oppgave å komme ed forslag til forbedringer av lærerinneutdannelsen ved Statens lærerrikkole i husstell. Komiteen besto av Helga Helgesen, skolekjøkkenlærerinne og en av de store forkjemperne for husstell- og skolekjøkkenlærerrikkesaken,¹⁴⁸ Anna Gjøstein, stifter av Stavanger Kvinnesaksforening,¹⁴⁹ Dina Larsen, M. F. Nilssen, bestyrerinne ved Statens småbrukerlærerskole,¹⁵⁰ Hanna Rømcke-Moe, bestyrerinne på Skandsgården husmorskole,¹⁵¹ Katti Anker-Møller, Anna Skaar og Marie Qvigstad, skolekjøkkenlærerinne¹⁵².¹⁵³ For disse kvinnene var det viktig at skole tilbydde et mødrefag, spesielt med tanke på husmødrene fra byhusholdningene.¹⁵⁴ Og om man ser tilbake til kapittel 2, kan man se at spesielt Katti Anker-Møller lenge hadde vært en pådriver for å få innført mødrefaget i husstellopplæringen. Disse kvinnene så det som like viktig, om ikke viktigere, at husmødre lærte om barnestell på lik linje med matstell. I sin innstilling til landbruksdepartementet utredet så Stabekk-komiteen godt for hvorfor mødrefaget måtte inn på Statens lærerrikkole i husstell når kurset skulle utvides. Her trakk de blant annet frem barnedødeligheten i landet, med det håp om at større kunnskap om spedbarnsstell blant husmødre ville senke dette tallet.¹⁵⁵ I tillegg hadde de Castbergske barnelovene blitt vedtatt på Stortinget året før, og barns rettigheter var derfor et høyst aktuelt tema.¹⁵⁶

For å få til en så realistisk undervisning som mulig trengte derimot elevene barn de kunne jobbe med. I 1921 ble derfor et nærliggende bygg kjøpt inn for å bli skolens spedbarnshjem. Og fra 1923 kom faget spebarnspleie inn på timeplanen. Opplæringen foregikk ved at elevene etter tur hadde ansvaret for å passe barna som bodde på hjemmet, i tillegg til at de måtte holde demonstrasjoner for husmorelevne i riktig barnestell.¹⁵⁷

¹⁴⁸ *Store Norske Leksikon*, s.v. «Helga Helgesen» av Inger Elisabeth Haavet, 26.04.2021

https://nbl.snl.no/Helga_Helgesen

¹⁴⁹ *Store Norske Leksikon*, s.v. «Anna Gjøstein,» av Kristin Natvig Aas, 13.04.2021,

https://snl.no/Anna_Gj%C3%B8stein

¹⁵⁰ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, (Oslo: Landbruksdep. 1959), 104

¹⁵¹ Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, (Oslo: Landbruksdep. 1959), 104

¹⁵² Tenfjord, *I arbeid for Norges hjem*, (Oslo: Landbruksdep. 1959), 104

¹⁵³ Indstilling, «Om utvidelsen av Statens lærerrikkole i husstell og skolekjøkkenavdelingens stilling», 1916, 3

¹⁵⁴ Indstilling, «Om utvidelsen av Statens lærerrikkole i husstell og skolekjøkkenavdelingens stilling, 1916, 29

¹⁵⁵ Indstilling, «Om utvidelsen av Statens lærerrikkole i husstell og skolekjøkkenavdelingens stilling, 1916, 29-30

¹⁵⁶ Haavet, «De Castbergske barnelover,» *Norges historie, no* <https://www.norghistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/1642-de-castbergske-barnelover.html>

¹⁵⁷ SAO/A 11809, *Iaa Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

Den neste delen av husstellærerinnenens utdannelse var naturfagene, *kostlære*, *kjemi* og *fysikk*. Og den kunnskapen elevene så lærte i disse fagene skulle fungere som grunnsteinen i det fagliggjorte husstellet. Undervisningsøvelsene i naturfagene var ofte slått sammen, men det varierte fra år til år hvordan dette ble gjort. Dette reflekterer hvor nært knyttet sammen de ulike naturfagene var, og da spesielt kostlære og kjemi, som var de fagene som oftest ble gitt samme i undervisningsøvelsene. I kjemi ble hovedsakelig gjort eksperimenter på laboratoriet og her lærte elevene grunnprinsippene for de kjemiske prosessene en husmor ville møte i sin hverdag. Disse inkluderte blant annet vann, lys og varme, samt ulike kjemiske stoffer som syrer og alkoholer. Dette samme stoffet ble så videre undervist i alle årene jeg har valgt å se på, og kjemien la grunnlaget for kostlæren. Her var det nettopp de kjemiske prosessene som elevene lærte om i kjemien som ville bli brukt i kostlæren.¹⁵⁸

Kostlære vil vi se var nært knyttet opp mot matstellet og husholdningsregningen. Her lærte elevene om matens, eller næringsmidlene som det ble kalt på fagspråket, sammensetning. Gjennom eksperimenter skulle så husstellærerinneelevene finne hvilke fødestoffer som næringsmidlene besto av. Eksperimentene fant de i Reichborn-Kjennerud og Steens bok, *Kostlære*.¹⁵⁹ Og et eksempel på et slik eksperiment var å blande eggehvite med vann, proteinet, globulin, som ikke var vannløselig, ville da kunne påvises.¹⁶⁰ Slik ble elevene gjort klar over de ulike fødestoffene som det var viktig at mennesker fikk i seg, fettstoffer, egghvitestoffer, som vi i dag kaller proteiner, og kullhydrater, nå kjent som karbohydrater.¹⁶¹ Som husstellærerinner var det viktig å være kjent med menneskers daglige behov for fødestoffer, samt hvordan man på en økonomisk måte ville få dekt dette behovet. Denne kunnskapen skulle de så videreformidle til elevene ved husmoravdelingen.¹⁶²

I det siste naturfaget, fysikk, lærte elevene om fysikkens ulike grunnprinsipper slik som kraft, bevegelse og elastisitet. Skolens fysikklærer, Marie Geelmuyden, mente derimot at det ikke var satt av nok tid til faget, og noe hun spesielt ønsket å se på timeplanen, men som det nå ikke var tid til, var elektrisitet. I 1913 kom derimot læren om elektrisiteten inn som en del av fysikkpensumet. Dessverre var det fremdeles kun 8 timer til rådighet, noe Geelmuyden så som utilstrekkelig. Det var derimot en begynnelse og faget ble i 1915 utvidet til 10 timer med elektrisitetslære. Her lærte elevene om elektrisk strøm og ulike elektriske apparater som

¹⁵⁸ SAO/A 11809, laa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

¹⁵⁹ SAO/A 11809, laa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917)

¹⁶⁰ Reichborn-Kjennerud & Steen, *Kostlæren*, (Kristiania: H. Aschehoug & Co. 1908), 35

¹⁶¹ Reichborn-Kjennerud & Steen, *Kostlæren*, (Kristiania: H. Aschehoug & Co. 1908), 35

¹⁶² SAO/A 11809, laa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

elektrisk lys og telefonen.¹⁶³ Senere virker det derimot som om lærerne har gått tilbake på dette ønsket om elektrisitet. Den nye lærerinnen i fysikk, Anbjørg Torp, virker dessuten til å tenke at varmelære er mye viktigere for elevene å lære da denne går gjennom blant annet koking, noe som har direkte betydning for elevene.¹⁶⁴ I Stabekk-komiteens innstilling krevde de derimot at husstellærerinnelevnene skulle lære nok om elektrisitet til at de forsto og kunne utføre enkle reparasjoner av de elektriske apparatene som en husmor muligens hadde tilgang til.¹⁶⁵ I 1920 var elektrisitetslære oppført som et eget fag.¹⁶⁶

Majoriteten av husstellærerinnenes timeplan var viet til de fagene som i praksis var de samme som en husmor ville lære på sitt kurs. Det kan derfor være lett for en som ser på disse timeplanene at det nettopp var lærerinner disse elevene skulle bli, og ikke husmødre. Det er derimot naturlig å tro at husstellærerinnene som ble utdannet ved Statens lærerinneskole i husstell, kom ut av skolen med en dypere forståelse for fagene en hva som ble gitt ved landet husmorskoler. I tillegg til en større dybde i fagene måtte derimot elevene ved avdeling A få en lærerinneutdanning. Jeg har allerede gått gjennom undervisningsøvelsene som ble gitt i de ulike fagene, men i tillegg ble elevene opplært i pedagogikk, og etter hvert metodikk, samfunnslære og psykologi. I metodikken og pedagogikken ble det gjennomgått ulike undervisningsmetoder, samt hvordan man skulle lage en undervisningsplan, og kan på mange måter minne om den pedagogikken man også i dag møter på lærerutdanningen. Som en del av pedagogikken ble elevene også opplært i psykologiens grunnprinsipper, noe som ville hjelpe dem i deres relasjonelle arbeid som lærerinner. I pedagogikken fikk elevene dessuten en innføring i pedagogikkens historie, og fra 1919 ble også dette et eget fag i utdanningen til husstellærerinnene. Her ble alt av pedagogisk virksomhet, helt siden antikken, gjennomgått, og var med som en del av dannelsesaspektet som skolen hadde. Som en ytterligere form for dannelse ble derfor samfunnslære en del av timeplanen i 1913, og elevene fikk en innføring i ulike sosiale forhold og menneskers rettigheter. Samfunnslære ga derimot også informasjon om temaer som en husmor, og derfor også en husstellærerinne, burde kunne slik som ekteskap, barns rettigheter og arverett.¹⁶⁷

Avslutningsvis for hvert år var det i arbeidsjournalene oppført hvilke utferder elevene var på, samt foredrag som ble holdt ved skolen. Disse foredragene kunne være alt fra historie fra Fru Fabrikkinspektør Betzy Kjelsbergs reiser til foredrag om radium og radioaktivitet som

¹⁶³ SAO/A 11809, laa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917)

¹⁶⁴ SAO/A 11809, laa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1917-1925), 45

¹⁶⁵ Innstilling, «Om utvidelsen av Statens lærerindeskole i husstell og skolekjøkkenavdelingens stilling», 1916, 53

¹⁶⁶ SAO/A 11809, laa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1917-1925), 86

¹⁶⁷ SAO/A 11809, laa *Kjøkkenet*, 1909-1984, Arbeidsjournal A, B, C, D (1910-1917) & (1917-1925)

ledd i elevenes dannelse. Kjelsbergs foredrag om dyrtid og rasjonering fra 1918, som en følge av første verdenskrig og varemangel i Norge. Av utferder, eller ekskursjoner som vi ville sagt i dag, ble disse gjerne knyttet direkte opp mot de ulike fagene ved skole. I kostlære dro de, for eksempel til Pelegrins margarinfabrikk for å se hvordan margarin ble produsert og hvilke fødestoffer margarin inneholdt. Ellers ble elevene gjerne tatt med inn til Kristiania for å besøke museer, bakerier og butikker. Disse utfluktene ga elevene både en anledning til å lære noe nytt og en fin avveksling fra skole- og internatlivet – samtidig som det ga viktige impulser tilbake til skolen.

Konklusjon

Med Statens lærerinneskole i husstell i 1909 fikk man i Norge for første gang en statlig institusjon for utdanning av fremtidens husmødre. Elevene ved skolen skulle etter endt utdanning, som i perioden 1910 – 1921 var på ett år, fra 1921 på halvannet år, jobbe som lærerinner ved de mange husmorskolenene. Siden slutten av 1800-tallet hadde husmorskolenene kommet til – først i forbindelse med moderniseringen av landbruket, dernest som del av kvinners yrkesutdanning i byene. På sikt skulle dette bidra med å økte kvaliteten på husmødrenes arbeid og derigjennom også gi dem en profesjonell identitet som husmødre, med utgangspunkt i formalisert husstellkunnskap. Og akkurat som Døving og Klepp argumenterer, ble det fagliggjorte husstellet selve kjernen av husmorideologien. I dette arbeidet skulle skolen på Stabekk være viktig. Arbeidsjournalene fra Statens lærerinneskole i husstell gir et godt innblikk i hvordan skolen tok fagliggjøringen av husstellet flere hakk videre – og i takt med tiden og samfunnets krav. Disse journalene viser at en husmor ikke bare skulle vite hvordan hun skulle utføre sine oppgaver, men også hvorfor. Endelig viser de skolens sentrale rolle i allmenndannelsen ved å invitere foredragsholdere fra ulike sider av samfunnslivet.

Det var ingen trang forståelse av hva som var til nytte for framtidens husmødre som lå til grunn for utdannelsen ved skolen, men et vidt og variert syn på husmorens sentrale funksjoner i by og bygd. Ved Statens lærerinneskole i husstell ble det tradisjonelle arbeidet som husmødre utførte sammenflettet med grunnprinsipper fra naturfagene, og husstellærerinnene som ble utdannet her kunne videreformidle denne kunnskapen til de norske hjem. Gjennom å se på undervisningen som ble gitt ved Statens lærerinneskole i husstell kommer det klart frem hvordan ulike impulser fra samfunnet rundt påvirket husstellutdanningen. Om det så var Landbruksdepartementets ønske om et modernisert landbruk eller legenes formaninger om bedre kosthold og hygiene, så ble det med på læreplanen. Den videre utviklingen av husstellærerinnenens utdanningsløp var så preget av teknologiske nyvinninger, noe som gjorde

at elektrisitetslære måtte inn på læreplanen. I tillegg ble husstellutdanningen formet av kvinnenenes krav til utdanningen, og i 1921 ble Katti Anker-Møllers bønn om mødrefag endelig hørt. Husstellærerinneutdannelsen kunne etter utvidelsen favne alle fagområdene som var knyttet til husstell, og med et ble malen også lagt for den videre profesjonaliseringen av de norske husmødrene. Husmoren var også mor og oppdrager.

Konklusjon

Mitt mål med denne oppgaven har vært å se utviklingen av den profesjonelle husmoren gjennom etableringen av Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk og fagliggjøringen av husstellet. Min interesse var først å utforske husmødrenes gullalder på 1950-tallet, men ettersom jeg begynte å arbeide med denne oppgaven ble det stadig klarere at det kunnskapsmessige grunnlaget for dette lå 100 år forut i tid, gjennom den gryende fagliggjøringen og kodifiseringen av en taus kunnskap – nemlig husmødrenes. Dette foregikk først gjennom de første lærebøkene i husstell, *Lærebog i de forskjellige Grene af Huusholdningen* av Hanna Winsnes og *Husholdningsbog for unge husmødre i By og Bygd* av Minna Wetlesen. Disse bøkene var basert på disse veletablerte husmødrenes egne erfaringer, og gjennom disse bøkene er det husmorens praktiske gjøremål som blir trukket frem som husmorens fagfelt, og slik kodifisert.

Samtidig som Winsnes og Wetlesen delte av sin mangeårige erfaring, kom det impulser fra utlandet til Norge, og som skulle ha en varig innvirkning på fagliggjøringen av husstellet. Jeg har trukket frem *Chemisk Koge- og Husholdningsbog* av den tyske legen, Dr. Med. Klencke, som et eksempel på den multidisiplinære vendingen husstellet skulle ta på slutten av 1800-tallet. Her var det naturfagene som ble trukket frem som en viktig basiskunnskap for norske husmødre å kunne. De måtte forstå naturlovene og deres innvirkning på husmorens praktiske gjøremål, og det er her vi kommer til kjernen av det fagliggjorte husstellet. Nå holdt det ikke lengre at husmoren viste hvordan hun skulle gjøre sine oppgaver, men også hvorfor. Da jeg så på Statens lærerinneskole i husstells arbeidsjournaler var det dette multidisiplinære husstellet jeg fant igjen.

Dr. Klenckes ideer om et fagliggjort husstell skulle også vinne igjennom ved landets husholdningsskoler, og var med på å utvikle hvordan undervisningen i husstell ble gitt ved landets husholdningsskoler, og senere husmorskoler. Mangelen på kvalifiserte lærerinner til husholdningsskolene var nettopp det som skapte et behov for husstellærerinner. Dette er årsaken til at jeg også så på utviklingen av husholdningsskolene, fra private skoler som skulle være så lik et ordinært hjem som mulig, slik som Wetlesens skole på Abildsø. Til de mer institusjonaliserte skolene til foreninger slik som Norges Vel, som etter hvert skulle sette standarden for hva som skulle undervises ved slike skoler. Det var også ved disse skolene at amtene tok mer ansvar for driften av husholdningsskolene, og vi får se hvordan det offentlige ble stadig mer engasjert i administrasjonen av husstellutdannelsen. Samtidig var ikke disse skolene nok til å dekke den stadig økende etterspørselen etter husholdningsskoler, og kravet om

at staten måtte ta mer ansvar for husstellutdannelsen kom fra ulike hold, og ble stadig mer insisterende.

Her var det spesielt kvinnesakskvinnene som utmerket seg som de mest iherdige forkjemperne for tidsmessige husmorskoler, og da med velutdannede lærerinner fra en statlig høyskole som kunne forsikre kvalitet. Disse kvinnene argumenterte nettopp for at husmorrollen var et yrke på lik linje med mannens lønnsarbeid, og hun hadde da like stor rett på en ordentlig utdanning som mannen. Dette ble muliggjort med en tidsmessig lærerinnereskole i husstell fra statlig hold, og etter utallige brev og avisartikler dedikert til lærerinnereskole-saken ble skolens fremtid tatt opp på Stortinget. Staten, gjennom Landbruksdepartementet, behandlet lærerinnereskole-saken, på grunn av at de så velutdannede husmødre som en nyttig ressurs i rasjonaliseringen av landbruket. Når Statens lærerinnereskole i husstell så åpnet dørene på Stabekk i 1909 kom det tydelig frem hvordan husstellærerinnene ble spesielt godt forberedt på å undervise husmødre fra landhusholdningene, gjennom en grundig innføring i blant annet husdyr- og hagestell, som man ser i skolens læreplan.

Det ble lagt vekt på en solid faglig utdanning av husstellærerinnene, noe som er reflektert i lærerstaben som ble ansatt ved skolen, hvor man finner høyt utdannede lærere innen sine fagfelt. Disse lærerne var med på å videreutvikle det fagliggjorte husstellet, en utvikling som kan spores ved å se på de håndskrevne arbeidsjournalene fra skolen, og som viser *hva* som ble undervist på skolen, og *hvordan* fagene endret seg med årene. For å gjøre husstellærerinnene velegnede til å undervise var læreplanen todelt. Først og fremst skulle de få en grundig innføring i de praktiske og teoretiske fagene som utgjorde en husmors kunnskapsfelt, og det er her man får et innblikk i hva som utgjorde det fagliggjorte husstellet. Fagene var nært knyttet opp mot hverandre, noe som skapte et multidisiplinært husstell, og hvor, for eksempel, kjemien la grunnlaget for kostlæren som igjen var nært knyttet opp mot matstellet og husholdningsregningen. Siden dette var en utdanning av lærerinner omfattet den andre delen av læreplanen en pedagogisk utdanning med undervisningsøvelse i de ulike fagene som inngikk i husstellet.

Sterk innflytelse utenfra, eksempelvis kvinnesaksforeningen, med ønske om innføringen av blant annet mødrefag, førte til utvidelsen av utdannelsen i 1921 fra 1 til 1,5 år. Slik kan man se at det fagliggjorte husstellet ble påvirket fra flere hold, og hvor de sterkeste stemmene var staten, i form av Landbruksdepartementet, kvinnesaksforeningene, og staben ved skolen.

Epilog – Hvordan bruke masteroppgaven i undervisningssammenheng

I denne oppgaven har jeg tatt for meg fagliggjøringen av husstellet, sett gjennom etableringen av og undervisningen ved Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk. Jeg vil nå argumentere for hvordan og hvorfor denne studien har relevans for undervisning i. Her vil jeg se på hvordan metode og tema brukt i oppgaven har relevans for historiefagets formål, kjerneelementer og kompetansemål. Etter en gjennomgang av oppgavens relevans vil jeg gi et eksempel på et undervisningsopplegg basert på studien jeg har gjort. Oppgavens relevans for historiefaget vil være basert på læreplanen for historie fra vg3.

Læreplanen i historie

Fagfornyelsen 2020 (FF20) er navnet på den nye læreplanen som nå er i ferd med å bli implementert i skolen, og som fra august 2022 vil være den gjeldende læreplanen for historie på vg3. Dette fører, naturlig nok, med seg visse endringer til hva som blir undervist, og hvordan undervisningen blir gjennomført. I historiefaget har den nye læreplanen blitt mer sentrert rundt elevenes evne til å utvikle historiebevissthet gjennom kritisk tenkning. Læreplanmålene har blitt mer åpne enn hva de var i Kunnskapsløftet (K06), noe som gjør at læreren kan bruke sin kompetanse i faget til å skreddersy undervisningen. For, selv om elevene fremdeles skal lære om de lange linjene i historien og få kjennskap til de store historiske hendelsene, er det nå lagt opp til at læreren kan hente frem alternative perspektiver og vinklinger. Dette har vært spesielt ønskelig for å kunne gi elevene dybdeløring i et tema, og ikke bare overflateløring, hvor elevene kun får en rask oversikt over historien, og som man kanskje hadde lett for å gjøre med K06. Som jeg vil komme inn på senere vil oppgaven min være relevant for dybdeløring nært knyttet opp mot norsk historie på tidlig 1900-tall.

I K06 ble historiefagets relevans for elevenes oppløring forklart gjennom historiefagets *formål*, og her ble det spesifisert at formålet med historiefaget var gi elevene en forståelse av sammenhengen mellom fortid, nåtid og fremtid. Elevene skulle videre lære om mangfold og ulike verdier, som igjen skulle hjelpe dem forstå seg selv og det samfunnet de lever i.¹⁶⁸ Mye av dette finner vi igjen i FF20 under *fagets relevans og sentrale verdier*, men her er det lagt mer vekt på elevenes egen identitetsutvikling og hvilken påvirkningskraft vi mennesker har på samfunnet rundt oss. Dette er nært knyttet opp mot historisk empati, hvor målet er å forstå hvordan mennesker og deres valg har vært påvirket av samfunnet og tiden de levde i.

¹⁶⁸ Utdanningsdirektoratet, «HIS1-02: Læreplan i historie - fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.09 til 31.07.22, 2

Kjerneelementene

I K06 var kompetansemålene i historie inndelt i to hovedområder, *historieforståelse og metoder* og *samfunn og mennesker i tid*, som skulle utdype hvordan elevene skulle jobbe med faget.¹⁶⁹

Disse har i fagfornyelsen blitt byttet ut med kjerneelementer. Disse er med på å utbrodere ytterligere på hva som er historiefagets formål og relevans for elevene og deres skolegang. Samtidig vil kjerneelementene være et godt hjelpemiddel til hvordan man skal jobbe med kompetansemålene som kommer senere i læreplanen. Jeg har her valgt ut de kjerneelementene jeg mener vil være relevante til denne oppgaven, og jeg vil først introdusere de før jeg senere går dypere inn på hvordan disse kan knyttes opp mot temaet, fagliggjøringen av husstellet.

Som tidligere nevnt, har det gjennom fagfornyelsen blitt lagt større vekt på elevenes evne til kritisk tenkning, noe som blir videre forklart i kjerneelementet kalt *utforskende historie og kildekritisk bevissthet*. Her er det lagt større vekt på at elevene skal jobbe med historisk materiale, som kilder, enn hva som står skrevet i K06. Dette kan komme av flere årsaker, men hvor den mest prominente er hvordan den digitale hverdagen vår har åpnet opp klasserommet og gitt oss nærmest uendelig med undervisningsmateriale å jobbe med. Denne økte tilgangen til kilder og materiale har stort sett kommet som en gave og gjør at elevene selv kan være utforskende og reflekterende. Samtidig gir det også læreren et ansvar for å lære opp elevene til å være kritiske til det materialet de finner og benytter seg av. Her vil de typiske spørsmålene elevene må stille seg være «Hvilken type kilde er dette?», «Når er kilden fra?», «Hvem har skrevet kilden?», «Kommer det en tydelig tendens (forfatterens syn/agenda) frem?» og «Hva kan kilden fortelle oss?». Ikke bare vil dette være nyttig i den videre historieundervisningen, men også ellers i livet til elevene da alt av informasjon som man konsumerer er påvirket av forfatterens ståsted.¹⁷⁰

I kjerneelementene får vi også en dypere innføring i hva læreplanen mener med historisk empati og hvordan elevene skal bruke den i *historisk empati, sammenhenger og perspektiver*. Her står det skrevet at «elevene skal kunne forstå menneskers utfordringer og handlinger i fortiden.»¹⁷¹ Dette skal hjelpe elevene med å sette seg inn i historiske hendelser, samt hjelpe de forstå hvordan fortidens mennesker kan ha handlet annerledes enn hvordan man ville ha handlet i dag. Slik kan elevene reflektere rundt hvordan samfunnet er i konstant endring og at

¹⁶⁹ Utdanningsdirektoratet, «HIS1-02: Læreplan i historie - fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.09 til 31.07.22, 2

¹⁷⁰ Utdanningsdirektoratet, «His01-03: Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.2021, 2-3

¹⁷¹ Utdanningsdirektoratet, «His01-03: Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.2021, 2-3

dette henger tett sammen med menneskers valg. Her blir elevene dessuten nødt til å sette seg inn i fortidens menneskers situasjon før man kan dømme dem for deres valg.

Det siste kjerneelementet jeg har valgt å inkludere er *mennesker og samfunn i fortid, nåtid og framtid*. Dette elementet går mer på hvordan elevene skal bruke de tidligere kjerneelementene, kildekritikk og historisk empati, til å se seg selv i en historisk sammenheng. Samtidig må de kunne forstå hvordan historiske hendelser, mennesker og samfunn er nært knyttet sammen, og hvordan disse påvirker hverandre. I midten av dette står mennesket som både den historieskapte og -skapende, og her er det spesielt to av spørsmålene som stilles under kjerneelementet som jeg vil trekke frem som relevante for oppgaven. Disse er «Hvordan har mennesker organisert seg i samfunn?» og «Hvordan har mennesker blitt definert, hvordan har de definert seg selv, og hvordan har de oppfattet sin plass i verden?».¹⁷² Gjennom å stille slike spørsmål blir elevene tvunget til å sette seg inn i fortidens menneskers liv før de eventuelt kan danne seg en mening om hvem disse menneskene var og hvilke konsekvenser deres valg kan ha hatt.

Kompetansemål

Også kompetansemålene har blitt endret fra K06 til FF20, men her er det hovedsakelig ordlyden som har blitt endret, mens innholdet, med noen unntak, er stort sett er det samme. Denne endringen i ordlyden har derimot gjort at læreren står mer fritt til å velge sin egen innfallsvinkel når man skal i gang med et nytt tema, og det åpner opp for en større variasjon i undervisningen. Jeg har valgt ut to kompetansemål fra læreplanen på vg3 som er relevante for oppgavens tematikk og som jeg vil basere undervisningsopplegget på.

Det første kompetansemålet jeg har valgt er «Utforske hvordan mennesker har arbeidet for myndiggjøring og frigjøring i norsk og samisk historie, og gjøre rede for hvordan de samtidig har bidratt til utviklingen av demokratiet.»¹⁷³ Her er det særlig *arbeidet for myndiggjøring i norsk historie* som jeg har reflektert over, og som jeg mener kan relateres til oppgavens innhold. Dette baserer jeg på mitt argument for hvordan fagliggjøringen av husstellet var med på å profesjonalisere husmorrollen, noe som igjen kan ses som en form for myndiggjøring, og som jeg vil komme ytterligere tilbake til når jeg skal introdusere undervisningsopplegget.

¹⁷² Utdanningsdirektoratet, «His01-03: Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.2021, 3

¹⁷³ Utdanningsdirektoratet, «His01-03: Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.2021, 7

Det andre kompetansemålet jeg har tatt for meg er «Gjøre rede for velferdsutviklingen i Norge på 1900-tallet og drøfte konsekvenser for menneskers liv.»¹⁷⁴ Dette refererer mer til tiden selve oppgaven er satt, men jeg vil også vise hvordan et undervisningsopplegg rundt fagliggjøringen av husstellet som et dybdeprosjekt kan være en inngang til et videre arbeid med velferdsutviklingen i Norge.

Undervisningsopplegget

For å gi et mer tydelig bilde over hvordan oppgaven er relevant for historiefaget i den videregående skolen har jeg valgt å lage et undervisningsopplegg. Dette tar utgangspunkt i både tema for oppgaven og arbeidsmetoden jeg har brukt, og kan være en engasjerende oppgave å gi elevene på vg3 som skal jobbe med Norge på 1900-tallet. Undervisningsopplegget vil dra inn de kjerneelementene og kompetansemålene jeg har nevnt over, og jeg vil her gå dypere inn på hvordan disse kan knyttes opp mot oppgavens tema, fagliggjøringen av husstellet og hvordan dette var med på å profesjonalisere husmorrollen på begynnelsen av 1900-tallet.

Opplegget vil fungere som en dybdeoppgave hvor elevene får en grundig innføring i husmorrollen på tidlig 1900-tall, og hva som var med på å forme denne. Dette er fordi husmoren utgjorde en så stor del av det norske samfunnet de første 50 årene av 1900-tallet. Her ser vi relevansen mellom oppgavens tema og kjerneelementet *mennesker og samfunn i fortid, nåtid og framtid*, og hvordan elevene skal få kjennskap til hvordan mennesker har blitt definert og hvordan de definerer seg selv. Kvinner, som husmødre, ble på begynnelsen av 1900-tallet betegnet som mannens biperson i folketellingene, og dette hang tett sammen med moderniseringen av samfunnet, hvor mannen hadde et lønnsarbeid utenfor hjemmet, mens husmorens jobb var ulønnet hjemmearbeid. Samtidig ble definisjonen av husmoren endret gjennom at hun fikk en utdanning, og hun fikk mer anerkjennelse i samfunnet ved at hun ble profesjonalisert. Gjennom å jobbe med dette temaet vil elevene få en større forståelse for de ulike aspektene som er med på å forme oss som individer. Dette kan være alt fra hvordan vi anser oss selv, til vår stilling i samfunnet og hvilken gruppe vi tilhører.

Denne endringen av hvordan den norske husmoren ble definert, fra sin manns kone til en profesjonell husmor, kan også knyttes opp mot kompetansemålet «Utforske hvordan mennesker har arbeidet for myndiggjøring og frigjøring i norsk og samisk historie, og gjøre rede for hvordan de samtidig har bidratt til utviklingen av demokratiet.»¹⁷⁵ Grunnen til dette er

¹⁷⁴ Utdanningsdirektoratet, «His01-03: Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.2021, 7

¹⁷⁵ Utdanningsdirektoratet, «His01-03: Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.2021, 7

at fagliggjøringen av husstellet, med den påfølgende utdannelsen av husstellærerinner og husmødre kan ses på som en form for myndiggjøring. Her var det spesielt ulike kvinnesaksforeninger, slik som Norsk Kvinnesaksforening og Norske Kvinders Nationalraad, som var pådrivere for at husmødre skulle få en passende utdanning på lik linje med mennenes landbruksskoler. Slutten av 1800- og begynnelsen av 1900-tallet var en tid hvor kvinnesak og kampen for likestilling var på topp, men, mens mange vil knytte dette opp mot ønsket om stemmerett, kan det å undervise om utdannelsen av husmødre vise hvor allsidige kvinnesakskvinnenes kampsaker var. Når husmødrene så fikk en tidsmessig utdanning var dette med på å styrke deres anerkjennelse i samfunnet.

I tillegg vil et opplegg rundt fagliggjøringen av husstellet og utdannelsen av husmødre være en fin inngangspoppgave til velferdsutviklingen i Norge på begynnelsen av 1900-tallet. I dag tar nok de fleste elever det forgitt at de har gratis skolegang hele livet, men slik har det ikke alltid vært. Historien om hvordan staten gradvis tok mer og mer ansvar for husstellutdanningen viser til hvordan skolepengene ble byttet ut med stipendier før staten til slutt kunne tilby gratis skolegang. Her ser man dessuten hvordan et ønske om å opplyse folket var med på å drive velferdsutviklingen frem, og elevene vil her kunne få en utvidet forståelse for hvordan ulike prosesser henger sammen.

I mitt forslag til et undervisningsopplegg som skal knytte sammen masteroppgaven med historieundervisningen har jeg valgt å lage en kildeoppgave. Kilden elevene skal analysere er et utdrag fra en avisartikkel skrevet av Margrete Christensen i Norsk Kvinnesaksforenings tidsskrift, Nylænde. Artikkelen ble publisert 1. mai 1908 og omhandler undervisningen i husstell, både i folkeskolen og i husholdningsskoler for kommende husmødre. Her vil elevene få mulighet til å jobbe utforskende og selv analysere en kilde, samt reflektere over innholdet, og hvordan denne kilden kan fortelle oss noe om hva som inngår i et fagliggjort husstell og hvorfor forfatteren mente det var viktig for husmødre å kunne disse tingene. Undervisningsopplegget er lagd for en 90-minutters økt i historie på vg3, men med forbehold om at man har en forberedelsestid før hvor elevene får en introduksjon til temaet, husstellutdanning, slik at de har noe forkunnskap før de begynner å jobbe selvstendig.

Lærerveiledning

Hva skal elevene lære og hvorfor?

Elevene skal utvikle evnen til å jobbe kildekritisk gjennom å analysere ulike kilder, og her vil det å jobbe med en avisartikkel være en god inngang til dette. De vil her få spørsmål rundt hvilken type kilde dette er, når er den fra, hvem har skrevet den, er kilden tendensiøs, og hva

kan kilden fortelle oss. Å jobbe med primærkilder vil dessuten hjelpe elevene med å forstå hvordan mennesker tenkte og handlet før i tiden, og slik vil elevene utvikle historisk empati. Rent tematisk skal elevene jobbe med utdannelsen av husmødre, noe som gir et innblikk i de økte rettighetene kvinner fikk på begynnelsen av 1900-tallet. Dette kan knyttes opp mot kompetansemålet «utforske hvordan mennesker har arbeidet for myndiggjøring og frigjøring i norsk og samisk historie, og gjøre rede for hvordan de samtidig har bidratt til utviklingen av demokratiet»¹⁷⁶ ved at økte rettigheter for kvinner kan ses på som myndiggjøring. Opplegget kan videre benyttes som en inngang til kompetansemålet «gjøre rede for velferdsutviklingen i Norge på 1900-tallet og drøfte konsekvenser for menneskers liv»¹⁷⁷ da utdanning var en stor del av det velferdsarbeidet som ble gjort på tidlig 1900-tall.

Hvordan skal opplegget gjennomføres?

Klassen vil først få en forberedelsestime hvor læreren gir en introduksjon av norske husmødre, og hvordan det ble opprettet husmorskoler for å kunne profesjonalisere husmorrollen. Dette er for å gi elevene forkunnskap i det temaet de nå skal fordype seg i, slik at det blir lettere for dem å jobbe med kilden. I den neste timen er det lagt opp til IGP-metoden, hvor elevene først jobber individuelt med kilden, så i grupper hvor elevene diskuterer sine funn, og til slutt i plenum hvor elevene har mulighet til å reflektere over det de har lært. IGP er dessuten en fin måte for elevene å prosessere kunnskapen, samtidig som de får variert arbeidsmetoden sin gjennom økten.

Hva er den største utfordringen og hvordan kan den løses?

Når man jobber med kilder kan differensiering bli en stor utfordring ved at enkelte elever kan ha problemer med å forstå kilden. Dette vil spesielt være et problem om kilden er eldre og skrevet med et annet skriftspråk, slik som denne kilden. Her vil det derfor være viktig å gi en god introduksjon av kilden, og kanskje lese den høyt i klassen før elevene begynner å jobbe selvstendig. En annen løsning kan være å transkribere kilden og modernisere språket som er brukt slik at elevene lettere kan lese teksten og forstå innholdet.

Elevversjon

Kompetansemål

¹⁷⁶ Utdanningsdirektoratet, «His01-03: Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.2021, 7

¹⁷⁷ Utdanningsdirektoratet, «His01-03: Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.2021, 7

- Utforske hvordan mennesker har arbeidet for myndiggjøring og frigjøring i norsk og samisk historie, og gjøre rede for hvordan de samtidig har bidratt til utviklingen av demokratiet.
- Gjøre rede for velferdsutviklingen i Norge på 1900-tallet og drøfte konsekvenser for menneskers liv.

Mål for timen

- Bruke avisartikkel som kilde
- Gjøre rede for hva som inngikk i en husmors utdanning
- Kunne se hvordan en husmor ble definert i sin samtid

Oppgaver til kilden (Individuell oppgave):

1. Hva slags kilde er dette?
2. Når er kilden fra?
3. Hva kan kilden fortelle oss?
4. Forfatteren av kilden, Margrete Christensen, var en aktiv kvinnesaks kvinne og kokebokforfatter. Kan du se en tendens hos forfatteren?
5. Er dette en pålitelig kilde? Hvorfor?

Diskusjonsoppgaver (diskuter med læringspartneren din):

1. Finn eksempler på hva en husmor var forventet å kunne i 1908, diskuter hvorfor hun måtte kunne disse tingene.
2. Hvorfor tror dere det var så viktig for husmødre å få en ordentlig utdanning?
3. Hvis dere skulle gått på en husmorskole i dag, hva hadde dere forventet å lære der?

Kilden:

Tittel: Undervisning i husstel. En redegjørelse af Margrete Christensen

Datering: 1. mai 1908

Opphav: Skrevet i *Nylænde* av Margrete Christensen

II.

Jeg skal nu gaa over til undervisningen i huslig økonomi for *voxsne*, altsaa til *husholdningsskolerne*.

Disse kan være enten faste amts- eller kommunehusholdningsskoler eller vandrekurser for amt eller kommune, eller private husholdningsskoler.

Som man ved, oprettedes den første husholdningsskole her i landet 1865 af fru Minna Wetlesen paa Abilso i Aker. Foruden at være en fagskole, var den i høj grad en dannelsesanstalt og var meget søgt. Den synes at have været mønster for de senere oprettede landhusholdningsskoler, hvoraf der for tiden findes 1 eller flere i de fleste amter.

Meningen med disse husholdningsskoler eller husmorskoler er, eller bør være, at give de vordende hustruer en *fuldstændig praktisk uddannelse* og en *tilstrækkelig øvelse i alle husets gjøremaal*. Der maa gives eleverne et grundigt indblik i hele den huslige økonomi.

Man vil imidlertid forstaa, at de arbejdsgræne, der skal indgaa i og som altsaa skal læres og indøves ved husmorskolerne, maa blive noget forskellige for byhusholdning og landhusholdning. Foruden alle de ting, der kræves af en husmor i byen, kommer saaledes desuden i landshusholdningen melkestel, husdyrstel, havestel etc.

Jeg skal i det følgende kun omtale landhusholdningsskolerne, da disse skoler er de videstgaaende m. h. t. undervisningens omfang.

De fag, hvori der i almindelighed undervises i skolerne paa landsbygden er følgende: Madlagning, næringsmidlerne, disses opbevaring, vask, strygning, bagnet, renhold, haandarbejde, husdyrstel, melkestel, regnskabsførsel, havestel, botanik, fysik og kemi, menneskelegemets bygning og dets ernæring, sundhedspleie, sygepleie, barnepleie, opdragelseslære, sang, samt foredrag over almindelig emner, hvor Jertil er anledning.

Det siger sig selv, at i fag som botanik, fysik, kemi, menneskets bygning, sundhedspleie, sygepleie, opdragelseslære gives der ikke nogen omfattende undervisning, hvilket skulde kræve lang tid for hvert fag, men der undervises i det nødvendige af det, som forekommer i det daglige liv, og som en husmor nødvendigvis bør kjende til i sine store hovedtræk.

Det er dog ikke alle skoler, der har alle disse fag. Det varierer noget ved de forskellige skoler. Undervisningstidens længde er ogsaa forskellig, idet enkelte har kortere kurser paa 3 maaneder, andre paa 5 og mere indtil 11 maaneder. Eftersom stat, amt og kommuner faar bedre raad, vil kursernes længde forhaabentlig stige indtil et aar, hvilket anses for ønskeligt.

Skolerne har internat, et lidet gaardsbrug og have og er, eller bør være, indrettet som et hjem og som en fuldstændig landhusholdning.

Med hensyn til undervisningens opdragende og praktiske betydning for de vordende hustruer gjælder om husmorskolerne for voksne væsentlig det samme som det jeg har fremholdt under omtalen af skolekøkkenerne.

Det har imidlertid været fremholdt, at skolekøkkenernes væsentlige betydning ligger i deres opdragende og karakterdannende indflydelse, medens derimod *husmorskolerne* for voksne mere udelukkende er af praktisk og økonomisk betydning. Dette er vistnok saa, men man bør paa den anden side ikke glemme, at ogsaa husmorskolerne har, eller bør have, opdragende indflydelse paa eleverne.

Internatet bør nemlig ordnes som et mønsterhjem i alle henseender. I et mønsterhjem hersker arbejdsomhed, orden, regelmæssighed, renlighed og alle huslige dyder. Saaledes ogsaa i husmorskolen. Desuden var det ønskeligt, om husmorskolen i lighed med et godt hjem ogsaa kunde faa en forædlende indflydelse. Man har da ogsaa været opmærksom herpaa, idet de fleste skoleplaner har optaget fag og ordnet skolen saaledes, at dette har kunnet ske.

Man maa imidlertid erindre, at en saadan forædlende indflydelse ogsaa meget afhænger af godhed og dannelsesgrad hos bestyrerinde og lærerinder.

Seet under ét, som virkende paa engang opdragende og i praktisk-økonomisk retning, er disse skoler *hustruernes fagskoler*, hvilke saamange som mulig bør gennemgaa.

Som det nu er, har den store mængde af vore hustruer ikke fagdannelse, de har ingen rationel uddannelse hverken i husstel, barnepleie eller barneopdragelse. Hvordan skal de saa klare disse vanskelige og store opgaver. Hvordan skal de hævde sin personlighed lige over for manden, sin autoritet lige overfor børnene. Hvorledes skal de i det hele taget kunne hævde sin stilling i samfundet, naar de ikke engang kan magte sin livsgjærning, sit arbejde i eget hjem, fordi ingen vejledning og kundskab er bleven dem til del? Enhver anden livsgjærning kræver dog sin fagdannelse. Det hjælper ikke stort for eksempel for en landmand, en handelsmand eller en læge, om de har megen almindelig uddannelse, men er uduelige i deres livsgjærning. De vil sent eller tidlig uvægerlig synke i egen og andres bevidsthed, og personligheden vil lide derunder. Saadan er det gaet mangen en hustru.

Hvor ganske anderledes blir derimod ikke hustruens stilling, hvis hun har lært at lede og styre et hus, pleie og opdrage barn, ja, i det hele har faaet en grundig uddannelse i alle sine gjøremaal. Med myndighed og selvfølelse vil hun udføre sit arbejde og hævde sin plads ved mandens side. Dovne og ulydige barn vil hun ikke taale. Orden og planmæssighed vil herske i hjemmet, og glæde og tilfredshed vil være følgen deraf. Det er alle

Kildeliste

Tidsskrifter:

- Christensen, Margrete, «Undervisning i husstel. En redegjørelse af Margrete Christensen»
Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening. vol. 22 (1908): 147-150
<https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>
- Christensen, Margrete, «Undervisning i husstel. En redegjørelse af Margrete Christensen»
Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening. vol. 22 (1908): 137-142
<https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64?page=147>
- Haslund, G. «Madlavningskurser.» *Husmoderen: Tidsskrift for hus og hjem* 1898 vol. 12
(November 1898): 151-152. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digitidsskrift_2020033181490_001
- Møller, Katti Anker, «Landbrugsdepartementets forslag angaaende den lavere
landbrugsundervisning forsaavidt angaar kvinder.» I *Nylænde: tidsskrift udgivet af
Norsk kvindesagsforening.* vol. 17 (1903): 132-136
<https://www.nb.no/items/73dfe4c85cf908d7c5fec1a58e54ce74>
- Nordisk Tiende, ««Stabæk Slot» solgt.» *Nordisk Tiende* (1908, torsdag 20. august): 9
- Norsk Skoletiende, «Fra landbrugsdepartementet. Ved statens lærerindeskole i husstel» *Norsk
Skoletiente* nr. 40 (1908): 654
<https://www.nb.no/items/b0ad97a6cc03b6db9089f73e24dbe1f8?page=665&searchText=husstel>
- Nylænde «fra N. K. F. Til landbruks- og kirkedepartementerne.» *Nylænde: tidsskrift udgivet
af Norsk kvindesagsforening.* Vol. 22 (1908): 295-296
<https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>
- Nylænde «fra N. K. N. Til landbruks- og kirkedepartementerne!» *Nylænde: tidsskrift udgivet
af Norsk kvindesagsforening.* Vol. 22 (1908): 296-297
<https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>
- Nylænde «Fra Norske Kvinders Nationalraad er følgende henvendelse sendt til Stortinget»
Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening. vol. 22 (1908):173
<https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>

- Nylænde «Følgende foreninger» *Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening*.
Vol. 22 (1908): 334 <https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>
- Nylænde «I styret for statens lærerindeskole i husstel» *Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening*. Vol. 22 (1908): 335
<https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>
- Nylænde «Lærerindeskole i husstel.» *Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening*. Vol. 22 (1908): 275
<https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>
- Nylænde «N.K.F. afholdt ...» *Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening*. vol. 22 (1908): 126 <https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>
- Nylænde «Socialkomiteens indstilling om husmorskolerne og statens lærerindeskole i husstel foreligger trykt» *Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening*. vol. 22 (1908): 204 <https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>
- Nylænde «Som bestyrerinde ved statens lærerindeskole i husstel» *Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening*. Vol. 22 (1908): 335
<https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>
- Nylænde «Statens lærerindeskole i husstel.» *Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening*. Vol. 23 (1909): 12
- Nylænde «Til det første kursus» *Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening*.
Vol. 22 (1908): 366 <https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>
- Nylænde «Til landbruks- og kirkedepartementerne» *Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening*. Vol. 22 (1908): 295-297
<https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64?page=301&searchText>
≡
- Ved redaktør «Statens lærerindeskole i husstel. Utnævnelser av styret.» *Nylænde: tidsskrift udgivet af Norsk kvindesagsforening*. (1908): 275-277
<https://www.nb.no/items/209556dc2ffa03f47c5125cc900acb64>

Bøger:

Klencke, Hermann, *Chemisk Koge- og Husholdningsbog: almenfattelige Forskrifter for at tilberede og opbevare Næringsmidlerne i Overeenstemmelse med Naturlovenes Grundsætninger. Med et Tillæg: Sygekjøkkenet*. Christiania: Steensballe, 1859.

<https://www.nb.no/items/ea82eb4a53d2401b0a94862511475be5?page=0&searchText=klencke>

Lysbakken, Sigurd. *Kortfattet lærebok i havedyrking*. Kristiania: Forlaget av H. Aschehoug & Co. 1912.

<https://www.nb.no/items/260aa42bee6733e95d7875bb3c25b248?page=0&searchText=kortfattet%20%C3%A6rebok%20i%20havedyrking>

Reichborn-Kjennerud, I. & Steen, C. *Kostlære*. Kristiania: Forlaget av H. Aschehoug & Co. 1908.

<https://www.nb.no/items/78240d771957cedc09d9a5c5f3efc3b9?page=0&searchText=reichborn-kjennerud%20kostl%C3%A6re>

Wetlesen, Minna, *Husholdningsbog for unge husmødre i By og Bygd!* (4. opplag) Kristiania: Alb. Cammermeyers forlag, 1907.

Winsnes, Hanna, *Lærebog i de forskjellige Grene af Huusholdningen*. Christiania: C. A. Wulfsberg, 1845.

<https://www.nb.no/items/6f7f4e584dfaa2cba18e33fccc37bcdf?page=2&searchText=>

Weydahl, K. *Grønsaksboken: Lære- og Haandbok i Grønsakdyrking*. Kristiania: J. W. Cappelens Forlag, 1916.

Ødegaard, N. *Ei liti husdyrlære* (2. utg.) På nynorsk ved O. E. Bø. Kristiania: Forlaget av H. Aschehoug & Co. 1908.

<https://www.nb.no/items/84048d9acf209faa5ba71070b73d97ee?page=3&searchText=>

Offentlige dokumenter:

INDST. S. NR. 158. (1907) *Indstilling fra Socialkomiteen angaaende uddannelse af husholdningslærerinder*. Kristiania: Landbruksdepartementet

<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1906-07&paid=6&wid=a&psid=DIVL1418>

- Stortingsproposisjon nr. 69 (1908) *Angaaende ordningen av husmorskoler og statens lærerindeskole i husstel*. Kristiania: Landbruksdepartementet
https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1908&paid=2&wid=b&psid=DIVL443&pgid=b_0331
- Innstilling (1908) *Indstilling om opprettelse av en lærerindehøiskole i husstell*. Kristiania: Landbruksdepartementet
- INDST. S. LI. (1908) *Indstilling fra Socialkomiteen om ordningen af husmorskoler og om opprettelse af en lærerindeskole i husstel*. (ST. PRP. NR. 69) Kristiania: Landbruksdepartementet https://stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1908&paid=6&wid=a2&psid=DIVL1682&pgid=a2_1285
- Forhandlinger i Stortinget (nr. 373). 1908. Efterm. 21. Juli – Ang. ordningen af husmorskoler m. v. https://stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1908&paid=7&wid=a&psid=DIVL794&pgid=b_1320&s=True
- INDST. S. XIX. (1909) *Indstilling fra Landbrugets og husdyravlens fremme*. (ST. PRP. Nr. 1, *Udgiftsbudgettets Hovedspost VIII, Kap. 1, tit. 2-86 og indtægtsbudgettets hovedpost VIII, kap. 1, tit. 1-7 samt dok. Nr. 58*). Kristiania. https://stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1909&paid=6&wid=a1&psid=DIVL2044&pgid=a1_1349
- Stortingsproposisjon nr. 1. Hovedpost VIII. (1909) *Ang. bevilgning til landbrukets og husdyravlens fremme. Titel 26. Statens lærerindeskole i husstel*. Kristiania.
<https://www.nb.no/items/6a46b9a131e1b62eed67fbda519b4d5a?page=602&searchText=%22Statens%20%C3%A6rerindeskole%20i%20husstel%22>
- Stortingsforhandlinger (nr. 339) (1909, 23. august) *Landbrugsbudgettet. Tit. 26. til statens lærerindeskole i husstel kr. 44 973,00, hvoraf ekstraordinært kr. 19 500,00*.
https://stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1909&paid=7&wid=a&psid=DIVL799&pgid=b_1030

Indstilling om utvidelse av Statens lærerindeskole i husstel og skolekjøkkenavdelingens stilling. Avgitt av den ved kgl. Resolution av 26de august 1916 nedsatte komite. Kristiania: Landbruksdepartementet. 1917. https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2016011448160?page=0

Arkiv:

Statsarkivet i Oslo, Arbeidsjournal I (1910-1917), Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk

Statsarkivet i Oslo, Arbeidsjournal II (1917-1925), Statens lærerinneskole i husstell på Stabekk

Annet:

Norsk Kvindesagsforening, *Norsk Kvindesagsforenings 25 Aarige Virksomhet, 28de Juni 1884 – 28de Juni 1909*. Kristiania: Norsk Kvindesagsforening, 1909. <https://go-gale-com.ezproxy.uio.no/ps/i.do?p=NCCO&u=oslo&id=GALE%7CAYPYWE794847297&v=2.1&it=r&sid=primo>

Litteraturliste

- Aas, Kristin Natvig. «Anna Gjøstein.» *Store Norske Leksikon*. Hentet 13.04.2021
https://snl.no/Anna_Gj%C3%B8stein
- Blom, Ida, og Sølvi Sogner, red. *Med kjønnsperspektiv på norsk historie, fra vikingtid til 2000-tallet*. 2. utg. Oslo: Cappelen Akademiske forlag, 2006.
- Bratberg, Terje. «H.K. Foosnæs.» *Store Norske Leksikon*. Hentet 14.02.2021.
https://nbl.snl.no/H_K_Foosn%C3%A6s
- Danielsen, Hilde. «Den kjønnsdelte arbeidsdagen» I *Norsk Likestillingshistorie 1814-2013* av Hilde Danielsen, Eirinn Larsen og Ingeborg W. Ovesen. Oslo: Fagbokforlaget, 2013.
https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2018013048268
- Døving, Runar, og Ingun Grimstad Klepp. «Husarbeidets grenser – Når kunnskap erstattes med skam». *Tidsskrift for kjønnsforskning* 34, nr. 4 (2010): 366–75. <https://www-idunn-no.ezproxy.uio.no/tfk/2010/04/art04>
- Ebbell, Clara Thue. *Kvindelige Studenters Jubilæumsskrift: 1882-1907*. Kristiania: Brydes Bogtrykkeri, 1907.
<https://www.nb.no/items/00babf41dfa61684b3394be2242e8f41?page=0&searchText=Kvindelige%20Studenters%20Jubil%C3%A6umsskrift:%201882-1907>.
- Eckblad, Finn-Egil.«Haaken H. Gran.» *Store Norske Leksikon*. Hentet 12.04.2021.
https://nbl.snl.no/Haaken_H_Gran
- Fritschner, Linda Marie. *The Rise and Fall of Home Economics: A study with implications for women, education, and change*. PhD-avhandling. Davis: University of California, 1973.
- Garvik, Olav. «Det Kongelige Selskap for Norges Vel» *Store Norske leksikon*, Hentet 10.02.2021. https://snl.no/Det_Kongelige_Selskap_for_Norges_Vel
- Haavet, Inger Elisabeth. «Helga Helgesen» *Store Norske Leksikon*. Hentet 26.04.2021
https://nbl.snl.no/Helga_Helgesen
- Haavet, Inger Elisabeth. «De Castbergske barnelover.» *Norgeshistorie.no*
<https://www.norghistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/1642-de-castbergske-barnelover.html>

- Hagemann, Gro. «De stummes leir? 1800-1900». I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, redigert av Ida Blom og Sølvi Sogner, 157-253. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2006.
- Hagemann, Gro. «Kjøkkenets som samfunnsprosjekt». *Tidsskrift for kjønnsforskning* 34, nr. (2010): 290-310. <https://www-idunn-no.ezproxy.uio.no/tfk/2010/04/art06>
- Hegnes, Jannike Wehn. *Fra husmor til forbruker – striden om forbrukerforskningen 1939-1970*. Hovedoppgave i historie. Universitetet i Oslo. 2006.
- Johannessen, Finn Erhard. «Elektrifiseringen av hjemmet», *Norges historie* <https://www.norghistorie.no/forste-verdenskrig-og-mellomkrigstiden/1621-elektrifiseringen-av-hjemmet.html>
- Krohn-Holm, Jan W. *Slekten Dietrichson 1724-1974*. Utgitt av slektskomiteen, 1974. <https://www.nb.no/items/f31a192bf213865ba5efe65ffb1ebc24?page=0&searchText=Slekten%20Dietrichson%201724-1974>
- Larsen, Øivind. «Ingjald Reichborn Kjennerud,» *Store Norske Leksikon*, hentet 15.03.2021 https://nbl.snl.no/Ingjald_Reichborn-Kjennerud
- Lindstøl, Tallak, *Stortinget og statsraadet : 1814-1914. B. 1 D. 1 : Biografier A-K*. Kristiania: Steen'ske bogtrykkeri, 1914. <https://www.nb.no/items/6df0747e7c68a57ba1266b0f81ea2b27?page=0&searchText=Lindst%C3%B8l,%20Tallak>,
- Lindstøl, Tallak. *Stortinget og statsraadet : 1814-1914. B. 1 D. 2 : Biografier L-Ø : samt tillæg*. Kristiania: Steen'ske bogtrykkeri, 1914. <https://www.nb.no/items/0a0fcc17630b1e3c6ac60b6492aacede?page=0&searchText=Lindst%C3%B8l,%20Tallak>
- Lønnå, Elisabeth. «Katti Anker Møller» *Store Norske Leksikon*. Hentet 12.02.2021. https://snl.no/Katti_Anker_M%C3%B8ller
- Lønnå, Elisabeth og Værnø, Grethe. «Norske kvinners nasjonalråd,» *Store norske leksikon*. Hentet 13.02.2021. https://snl.no/Norske_Kvinnens_Nasjonalr%C3%A5d
- Melby, Kari. «Husmortid. 1900-1950». I *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, redigert av Ida Blom og Sølvi Sogner, 255-332. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag, 2006.

- Mjelde, Liv. «Dorothea Christensen,» *Store Norske Leksikon*. Hentet 20.02.2021.
https://nbl.snl.no/Dorothea_Christensen
- Myhre, Jan Eyvind. «Byvekst og bygdemiljø», *Norgeshistorie*
<https://www.norgeshistorie.no/bygging-av-stat-og-nasjon/1403-byvekst-og-bygdemiljo.html>
- Myhre, Jan Eivind. *Norsk Historie: 1814-1905*. (2. utg.) Oslo: Det Norske Samlaget, 2012
- Myrstad, Anne Marit. *Husmora i fokus: den norske husmorfilmen fra 1953-1972*. Oslo: Tapir Akademisk forlag, 2012. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016022308200
- Noraker, Anne Marit. «Koke, skrubbe, bære vann», *digitalt fortalt*,
<https://digitaltmuseum.no/011085440236/koke-skrubbe-baere-vann>
- Norderval, Ingunn. «Betzy Kjelsberg,» *Store Norske Leksikon*. Hentet 20.02.2021.
https://nbl.snl.no/Betzy_Kjelsberg
- «Odd Sverressøn Klingenberg» i *Store norske leksikon* på snl.no. Hentet 14.03 2021 fra
https://snl.no/Odd_Sverress%C3%B8n_Klingenberg
- Reinertsen, Maria Berg. *Henriette Schønberg-Erken: en norgeshistorie sett fra kjøkkenbenken*. Oslo: Cappelen Damm, 2015. https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2018061407586
- Slagstad, Rune. «Pedagogikkens vekst – og fall?». I *Norsk pedagogisk tidsskrift* 101, nr. 4 (2017): 283-305. DOI: 10.18261/issn.1504-2987-2017-04-02
- Stugu, Ola Svein. *Norsk Historie etter 1905*. Oslo: Det Norske Samlaget, 2012.
- Sørensen, Terje. «Familien Ingeborg Andreassen og Peder Eilertsen Rinde» *Yrjarheim bygdslag*. Hentet 14.03.21
http://www.yrjarheimbygdslag.no/bebyggelse/82_austratt/slekt/s_001_peder_rinde.htm
- Tenfjord, Jo. *I arbeid for Norges hjem: Statens lærerskole i husstell, Stabekk, 1909-1959: trekk fra hustelloplæringens utvikling i Norge*. Oslo: Landbruksdepartementet, 1959.
<https://www.nb.no/items/635e07b406bbdbf9c923e41f269dd15e?page=0&searchText=I%20arbeid%20for%20Norges%20hjem:%20Statens%20l%C3%A6rerskole%20i%20>

[husstell,%20Stabekk,%201909-](#)

[1959:%20trekk%20fra%20hustellopl%C3%A6ringens%20utvikling%20i%20Norge](#)

Utdanningsdirektoratet, «HIS1-02: Læreplan i historie - fellesfag i studieforbereidende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.09 til 31.07.22

Utdanningsdirektoratet, «His01-03: Læreplan i historie – fellesfag i studieforbereidende utdanningsprogram,» gjelder fra 01.08.2021

Östling, Johan, Niklas Olsen og David Larsson Heidenblad (Red.). *Histories of Knowledge in Postwar Scandinavia: Actors, Arenas, and Aspirations*. Routledge, 2020.